

ПОЧУЙТЕ НАС

Save the Children

Ґендерні відмінності сприйняття дівчатами та
хлопцями конфлікту на сході України

Слова подяки

Цей звіт склала Філіппа Гілл (Philippa Hill), радник програм щодо гуманітарних доказів, ефективності та підзвітності фонду Save the Children, Велика Британія, за участі своїх колег з організації. По-перше, ми висловлюємо подяку за участь всім дітям, які постраждали від конфлікту на сході України, та окремо дякуємо тим 107 дітям та 50 дорослим, які знайшли час та стали частиною цього оцінювання.

Основній команді: Марго Веттервальд (Margaux Wetterwald), Сергій Бурлуцький, Владислав Марданенко (Save the Children в Україні), Дженні Бекер (Jenny Becker), Гаснат Ахсан (Hasnat Ahsan) та Кетрін Макгрегор (Katherine McGregor) (Save the Children в Канаді), які зіграли головну роль у забезпеченні якості цього оцінювання завдяки їхнім рекомендаціям щодо методології, інструментів, планування та їхнім перевіркам цього звіту.

Це оцінювання не було б складено без спільних зусиль персоналу Save the Children в Україні та благодійного фонду «Слов'янське серце». Ми висловлюємо подяку Анастасії Ромашко, Антону Стукало, Наталії Ходуновій, Наталії Кондаковій, Наталії Міщенко, Наталії Соцькій, Оксані Кушнір, Оксані Волбенко, Олександрю Пістейку, Ользі Кожушаній, Сергію Бурлуцькому, Сергію Луговому та Владиславу Марданенку за допомогу у зборі даних та перекладі.

Це оцінювання складено завдяки фінансовій підтримці уряду Канади, яку було надано Міністерством закордонних справ Канади, та додатковим внескам Міністерства закордонних справ Норвегії.

Видавництво

Save the Children Canada,

4141 Йонге Стріт, офіс 300 – Торонто, Онтаріо, Канада 4141 M2P 2A8
(Yonge Street, Suite 300 – Toronto, Ontario, Canada M2P 2A8)
Save the Children Canada – благодійна організація, зареєстрована в Канаді (10795 8621 RR0001)
1-800-668-5036
info@savethechildren.ca
<https://www.savethechildren.ca/>

Save the Children International в Україні,

вул. Круглоуніверситетська, 2/1, м. Київ, Київська область, 01024, Україна
ukrainianresponse@savethechildren.org
+38 096 834 1619; +38 063 664 7703; +38 095 654 5279
<https://ukraine.savethechildren.net/>

Save the Children International – компанія з обмеженою відповідальністю, яка зареєстрована в Англії та Уельсі, реєстраційний номер компанії 3732267, та благодійна організація, яка зареєстрована в Англії та Уельсі, реєстраційний номер благодійної організації 1076822.

Вперше видано у 2019 році

© The Save the Children Fund 2019

Ця публікація захищена авторським правом, проте може бути відтворена у будь-який спосіб без оплати чи попереднього дозволу з метою викладання, але не для перепродажу. Для копіювання за будь-яких інших обставин необхідно отримати попередній письмовий дозвіл видавця, при цьому можливе стягнення плати.

Фото на лицьовій стороні обкладинки: Save the Children

Усі фото у цьому звіті надані програмами Save the Children. Звіт не містить жодних зображень учасників цього дослідження.

Program undertaken with the financial support of the Government of Canada provided through Global Affairs Canada

Зміст

Абревіатури	4
Вступ	5
Основні положення	7
Вступ та цілі оцінювання	9
Історія питання	10
Методологія	11
Огляд літератури	11
Первинний збір даних про дітей	11
Первинний збір даних від дорослих зацікавлених сторін	12
Етичні питання	13
Навчання, збір та аналіз даних	14
Обмеження	14
Результати	15
Соціальні норми, очікування та ґендерні ролі	15
Як ґендерні норми впливають на життя хлопців та дівчат?	15
Вплив конфлікту на можливість дітей використовувати права	20
Фізичні та психологічні наслідки конфлікту	20
Дозвілля, ігри та культура	25
Здоров'я	26
Освіта	27
Захист від насильства, зловживань та відсутності піклування	29
Зловживання алкоголем та наркотиками	30
Доступ до інформації	31
Повага до поглядів дитини	32
Стратегії подолання	33
Що діти думають про своє майбутнє?	34
Висновок та рекомендації	35
Рекомендації дітей	35
Додаткові рекомендації	36
Додатки	39
Додаток 1: Перелік респондентів	39
Додаток 2: Примітки	40

Абревіатури

ВЗВ	Вибухонебезпечні залишки війни
ФГД	Фокус-групова дискусія
ҐН	Ґендерне насильство
РКУ	Райони, що контролюються урядом
ОГП	Огляд гуманітарних потреб
ВПО	Внутрішньо переміщені особи
ЛГБТ+	Лесбійки, геї, бісексуали, трансґендери плюс
НТ	Непродовольчі товари
РНКУ	Райони, що не контролюються урядом
НУО	Неурядова організація
ПЗПСР	Психічне здоров'я і психосоціальна підтримка
ПСР	Психосоціальна підтримка
SCI	Save the Children International
USE	Індекс соціальної згуртованості та примирення ООН для східної України
UNCRC	Конвенція ООН про права дитини
ВСГ	Водопостачання, санітарія та гігієна

Таблиці та діаграми

Таблиця 1: Демографія дітей, які були опитані під час оцінювання	11
Діаграма 1: Сприйняття підлітками, дівчатами та хлопцями, процесу прийняття рішень	16
Діаграма 2: Сприйняття підлітками, дівчатами та хлопцями, поняття безпеки та вміння виражати свої думки	18
Діаграма 1: Сприйняття підлітками, дівчатами та хлопцями, процесу прийняття рішень	48

Вступ

Цього року організація Save the Children відзначає багато важливих ювілеїв. Сто років тому одна жінка – соціальний реформатор змінила хід історії своєю заявою, що всі діти мають права. Ця жінка – Еглантин Джебб, наша засновниця.

За чотири роки після своєї заяви, у 1923 році, Джебб розробила Декларацію прав дитини, яка заклала підвалини для постійної місії Save the Children. Декларація була прийнята Лігою Націй і пізніше стала основою чинної Конвенції ООН про права дитини, що ознаменувала початок глобального руху, який продовжує свій розвиток завдяки праці всіх, хто прагне зробити світ кращим для дітей. Еглантин Джебб взяла революційну ідею та змусила світ прийняти її. Якби Джебб та її Декларації про права дитини не існувало, цього року ми б не відзначали 30-ту річницю Конвенції про права дитини. Проте, попереду ще багато роботи щодо забезпечення дотримання прав усіх хлопців та дівчат на навчання, життя та захист, зокрема, тих, хто проживає в районах, постраждалих від конфлікту.

Дійсно, природа конфліктів у всьому світі змінилася, що призвело до нових та жахливих умов для дітей, які опинились на передовій. Майже п'ята частина дітей у всьому світі проживає в районах, постраждалих від збройних конфліктів; ми бачимо все більше дівчат і хлопців з надзвичайними психологічними та фізичними травмами; все більшої кількості дітей загрожує сексуальне насильство та вербування у збройні угруповання; і все більше дітей залишаються на передовій без доступу до гуманітарної допомоги. Сприйняття дітей відрізняється від сприйняття дорослих, а такі фактори як стать та вік впливають на різницю сприйняття самих дітей. Конфлікти не бувають ґендерно нейтральними – вони по-різному впливають на дівчат та хлопців різного віку.

Протягом більше ніж п'ять років від початку конфлікту на сході України, у хлопців вищий ризик постраждати від вибухонебезпечних залишків війни (ВЗВ), а у дівчат вищий ризик постраждати від ґендерного насильства, зокрема сексуальних домагань, нападів та експлуатації.

Гендерні норми також впливають на можливості дітей отримати допомогу та обсяги використання ними такої допомоги. Наприклад, хлопці менш охоче показують вразливість або плачуть, оскільки це сприймається як «жіноча» поведінка; як наслідок, це може ускладнити їм доступ до відповідної психосоціальної допомоги. Незважаючи на вказані гендерні тенденції, надійних даних про вплив статі та віку на сприйняття збройних конфліктів бракує.

20 листопада 2019 року Україна стала 100-ою державою, яка схвалила Декларацію про безпеку шкіл, що є важливим чинником у справі забезпечення захисту всіх дівчат та хлопців під час збройних конфліктів. Школи все ще навмисно обстрілюються і знищуються в конфліктах по всьому світу, а школярів та їхніх вчителів викрадають, гвалтують та вербують до збройних угруповань, і навіть вбивають в школі та по дорозі до неї. За останні два десятиліття частка нападів, спрямованих на освіту дівчат, значно зросла. В Україні, де з початку конфлікту було пошкоджено понад 750 навчальних закладів, багато дітей бояться відвідувати школу та отримують стрес від присутності озброєних солдатів у школах та на прилеглих до них територіях.

Метою цього звіту є допомога у знаходженні доказів, яких бракувало, щодо гендерних розбіжностей впливу конфлікту на хлопців та дівчат різного віку. Ми вивчаємо соціальні норми, очікування та гендерні ролі, як вони впливають на життя дітей, аналізуємо наслідки конфлікту в Україні на можливість дівчат та хлопців використовувати свої права, які закріплені в Конвенції ООН про права дитини, а також вивчаємо стратегії адаптації хлопців та дівчат, які допомагають їм пережити конфлікт. Цей звіт ґрунтується на методології з високим відсотком участі для коректної презентації думок хлопців та дівчат. Гуманітарні акції, які не залежать від статі та віку, є менш ефективними, крім того, зазвичай найуразливіші верстви населення не мають до них доступу, такі акції належним чином не відповідають конкретним потребам та посилюють наявну нерівність. Ми сподіваємось, що більш суттєві докази важливості інтеграції статі та віку допоможуть підвищити якість гуманітарних програм для хлопців та дівчат, які живуть в умовах конфлікту в усьому світі.

Даріуш Зітек (Dariusz Zietek)

Директор представництва
Save the Children в Україні

Марлен Мондака (Marlen Mondaca)

Директор міжнародних програм
Save the Children Canada

Основні положення

На сході України з 2014 року триває збройний конфлікт. За оцінками, від конфлікту постраждало 5,2 мільйона людей.

Метою цього дослідження є допомога у знаходженні доказів, яких бракувало, щодо гендерних розбіжностей впливу конфлікту на хлопців та дівчат різного віку. Сприйняття дітей відрізняється від сприйняття дорослих, а такі фактори як стать та вік впливають на різницю сприйняття самих дітей. Ми вважаємо, що діти чудово розбираються у власному житті і тому здатні сформулювати власне сприйняття, потреби та рішення. Отже, в цьому оцінюванні ми використали інформацію, яку отримали від хлопців та дівчат віком від 3 до 17 років, а також від дорослих, щоб краще зрозуміти, як конфлікт впливає на життя дітей на сході України.

Розділ з результатами цього звіту розділений на чотири частини, присвячені такому: 1) вивченню соціальних норм, очікувань та гендерних ролей та їхнього впливу на життя дітей; 2) аналізу впливу конфлікту на можливість дітей використовувати свої права; 3) перегляду стратегій адаптації, які використовують діти для полегшення життя під час конфлікту; та 4) розумінню того, як діти бачать власне майбутнє. Звіт завершується рекомендаціями, в тому числі наданими дітьми.

Основні висновки оцінювання можливо узагальнити таким чином:

Гендерні норми починають впливати на дітей з молодшого віку. Гендерні норми в Україні пропонують жінкам роль турботливої, мудрої та привабливої дружини, матері та домогосподарки, а чоловікам – добувача та захисника, який не повинен показувати свої емоції. Навіть серед найменших

дітей, яких ми опитували, дівчатка були більш орієнтовані на сім'ю та демонстрацію емоцій, ніж хлопчики, тоді як хлопці частіше говорили про мілітаризовані чи більш жорстокі ролі.

Гендерні норми та нерівність посилюють вплив різних ризиків на дівчат та хлопців; наприклад, у хлопців вищий ризик постраждати від вибухонебезпечних залишків війни (ВЗВ), а у дівчат вищий ризик постраждати від деяких форм гендерного насильства, зокрема сексуальних домагань, нападів та експлуатації. Гендерні норми також впливають на можливості дітей отримати допомогу та обсяги використання ними такої допомоги. Наприклад, хлопці неохоче показують слабкість, страх та плачуть, оскільки це сприймається як жіноча поведінка; це може ускладнити їм доступ до відповідної психосоціальної допомоги.

Дівчата та хлопці відчувають, що дорослі їх не слухають та не переймаються їхніми проблемами. В Україні поширене ставлення, що думка дітей не важлива, що дорослі знають все краще за дітей. Це призводить до обмеження можливостей для врахування думок дітей під час прийняття рішень. Це розчаровує дітей, які відчувають, що їхня думка дійсно цінна. Коли ми отримували відгуки після декількох семінарів з підлітками, діти розповіли про те, що вони справді цінують можливість донести до дорослих свою думку, що їх слухають та ставляться з повагою.

Для дівчат та хлопців існують різні фізичні ризики, пов'язані з конфліктом. Хоча деякі з них, наприклад, обстріли, впливають на хлопців та дівчат однаково, інші ризики впливають на хлопців та дівчат по-різному. Хлопці набагато частіше отримують травми через міни та ВЗВ. І дівчата, і хлопці розповідають про страх через присутність військових, але причини для

цього в них різні. Хлопці бояться фізичного насильства, тоді як дівчата повідомляють про сексуальні домагання з боку військових.

Конфлікт створює суттєві психологічні наслідки для дітей. У всіх вікових груп було знайдено ознаки травми. Вказане включає порушення сну та посилені стартові реакції, нічні жахіття та галюцинації, регресію, дефекти мовлення, сепараційну тривогу та часті думки про смерть. Діти виявляють ознаки занепокоєння та депресії, також спостерігається зростання думок про самогубства та спроб самогубств серед дітей.

Дитячі розваги та дозвілля обмежені в умовах конфлікту. Багато ігрових площадок для дітей, включаючи дитячі майданчики та ліси, були пошкоджені під час конфлікту або містять ВЗВ. Проведення багатьох позакласних заходів припинено. Брак безпечних ігрових площадок призводить до того, що діти граються у небезпечних місцях. Здається, дозвілля та ігри хлопців молодшого віку стали більш мілітаризованими з початку конфлікту. Через брак можливостей, діти проводять більше свого вільного часу, дивлячись телевізор, граючи на смартфоні чи комп'ютері.

Конфлікт став причиною виникнення ризиків для здоров'я дітей та негативно вплинув на доступ до та на якість медичних послуг. Лікарі повідомляють про збільшення рівня таких захворювань як діарея, гостра респіраторна вірусна інфекція та кашель, та про появу нових захворювань. Пошкодження інфраструктури водопостачання та водовідведення у поєднанні з недостатньою кількістю їжі та неправильним харчуванням сприяють збільшенню рівня захворюваності. Підлітки та дорослі повідомляють, що якість та своєчасність надання медичної допомоги знизилася з початку конфлікту. Конфлікт залишив деякі населені пункти поблизу лінії розмежування без належного доступу до медичних послуг через збільшення часу реагування в надзвичайних ситуаціях та неможливості доступу до спеціалізованих медичних служб.

Діти не відчувають себе в школі в безпеці не лише через загрози, пов'язані із конфліктом, а й через булінг з боку однолітків та неповажне ставлення вчителів. Діти та дорослі зазвичай вважають школи небезпечним місцем через постійний ризик обстрілів. Доступ до якісних, інклюзивних умов навчання погіршується через виїзд вчителів з районів поблизу лінії розмежування, нерозвинену інфраструктуру для дітей з інвалідністю (включаючи травми, пов'язані з конфліктом), і принизливим ставленням до дітей з боку деяких вчителів. Діти також бояться булінгу з боку однолітків.

Діти, які живуть у РНКУ, повідомляють про проблеми визнання їхніх освітніх документів та досягнень.

Насильство в сім'ях та громадах негативно впливає

на дітей, що включає різні форми гендерного насильства. Здається, що домашнє насильство над жінками збільшується як кількісно, так і якісно від початку конфлікту, оскільки сім'ї борються за виживання у районах, що постраждали від конфлікту, при цьому зростає толерантність до насильства та послаблюється реакція на нього з боку системи кримінального правосуддя. Діти стають свідками насильства між батьками і іноді стають безпосередніми жертвами. Для дівчат-підлітків існує ризик сексуального насильства.

Діти відчувають відсутність надійного доступу до правдивої інформації. Кампанії з пропаганди та дезінформації – особливість цього конфлікту. Хлопці та дівчата повідомляють, що в них є доступ до інформації з різних джерел, але вони, як правило, не вважають цю інформацію правдивою. Відповіді підлітків доводять їхні можливості критичного мислення, вони заявляють про своє прагнення триангулювати інформацію, щоб краще визначити правду.

Діти використовують як позитивні, так і негативні стратегії адаптації як реакцію на конфлікт. Соціальні відносини та підтримка друзів та сім'ї є тим, що допомагає дітям пережити складні обставини. Діти відмежовуються та відволікаються від конфлікту за допомогою технологій. Деякі використовують чорний гумор для применшення жахів конфлікту. Також повідомляється про зловживання наркотичними речовинами дітьми віком від восьми років. Через те, що сім'ї намагаються заробити на проживання та справитись із все більшими витратами на життя, деякі діти використовують ризиковані та шкідливі способи отримання доходу. Деякі дівчата-підлітки займаються комерційним сексом з військовими (іноді для задоволення фінансових потреб). Хлопці іноді грабують покинуті будівлі та збирають металобрухт для продажу, що підвищує ризик отримати травму від ВЗВ.

Діти сподіваються на закінчення конфлікту та краще майбутнє. Гендерні норми впливають на їхні плани на майбутнє, тобто, дівчата зосереджуються на ролі дружини та матері, а хлопчики – на кар'єрі та отриманні доходу. При цьому багато дітей не пов'язують своє майбутнє зі сходом України. Більшість підлітків мріють переїхати до Харкова, Києва чи за кордон.

Незважаючи на жакливу ситуацію, яка є реальністю для дівчат та хлопців на сході України, в цьому звіті визначаються напрямки, цілеспрямоване втручання в які може зменшити ризики, що виникають для дітей через конфлікт, сприяти встановленню гендерної рівності, покращити можливості дітей використовувати свої права та дозволить виховувати наступне покоління активних громадян. В ньому також висвітлені власні думки дітей про те, як саме різні зацікавлені сторони можуть покращити життя дівчат та хлопців на сході України.

Вступ та цілі оцінювання

Це дослідження було замовлено організацією Save the Children International в Україні, щоб допомогти знайти докази, яких бракувало, щодо гендерних розбіжностей впливу конфлікту на хлопців та дівчат різного віку. У ньому подано відомості щодо того, як саме конфлікт вплинув, змінив або посилив гендерні соціальні норми, які перешкоди та можливості існують для дітей, а також механізми адаптації, що їх діти використовують для подолання труднощів.

У 2019 році відзначається 30-та річниця Конвенції ООН про права дитини (UNCRC). Україна ратифікувала UNCRC у 1991 році. Ми визнаємо важливість захисту та підтримки прав дітей, тому у цьому дослідженні ми вивчаємо обсяг, в якому дівчата та хлопці можуть використовувати свої права в регіонах на сході України, які постраждали від конфлікту. У другому розділі висновків ми надали резюме відповідних статей UNCRC з подальшим обговоренням реальної ситуації для хлопців та дівчат, які брали участь у цьому дослідженні.

Це дослідження в основному фінансувалось через проект Міністерства міжнародних справ Канади під назвою «Захист життя і захист НТ для спільнот, що постраждали від конфліктів на сході України», та за рахунок додаткових внесків Міністерства закордонних справ Норвегії.

Результати дослідження будуть використовуватись як інформаційний посібник для інших проектів, які фінансуються Міністерством міжнародних справ Канади. Крім того, дослідження буде використано як інформаційний посібник для поточного портфолію та для розробки майбутніх програм представництва Save the Children в Україні. Save the Children сподівається, що це дослідження також стане у пригоді гуманітарним місіям на сході України.

Питання оцінювання

Оцінювання проводилось для отримання відповіді на такі питання з використанням перехресної перевірки:

Соціальні норми та гендерні ролі:

- Назвіть основні соціальні норми, очікування та гендерні ролі, які впливають на виховання дівчат та хлопців у державній (наприклад, у школі) та приватній (наприклад, вдома) сферах, і як могли такі норми, очікування та ролі змінитися після початку конфлікту? Як вік впливає на еволюцію гендерних ролей в дитинстві, підлітковому віці та на дорослих?

Перешкоди та можливості:

- Які існують основні перешкоди та можливості для дівчат та хлопців щодо використання своїх прав, особливо з початку конфлікту, і як ці перешкоди та можливості відрізняються для хлопців та дівчат?
- Як конфлікт змінив можливості впливу на прийняття рішень хлопцями та дівчатами у їхніх сім'ях, у школі, в громадах та як конфлікт вплинув на лідерські можливості хлопців та дівчат?

Стратегії адаптації:

- Які основні стратегії адаптації використовують дівчата та хлопці для виживання в районах, що постраждали від конфлікту, або після переселення, і як саме ці стратегії відрізняються у хлопців і дівчат?

Історія питання

На сході України з 2014 року триває збройний конфлікт. Приблизно 5,2 мільйона осіб постраждали від конфлікту, 3,5 мільйона з яких потребують гуманітарної допомоги та захисту. Більшість осіб, які потребують допомоги, проживають в регіонах Донецької та Луганської області, що постраждали від конфлікту, розділених 427-кілометровою «лінією розмежування».¹

Населення проживає в регіонах, що контролюються урядом (РКУ), та на територіях, які колективно контролюються озброєними недержавними суб'єктами, та відомими як регіони, що не контролюються урядом (РНКУ). Доступ гуманітарних організацій до РНКУ обмежений. Станом на грудень 2018 року, з початку конфлікту було вбито понад 3000 мирних жителів та приблизно 9000 поранено.² Більше того, у 2018 році Міністерством соціальної політики було зареєстровано 1,5 мільйона внутрішньо переміщених осіб (ВПО).³

Конфлікт сильно впливає на життя людей через зменшення можливостей для нормального життя, доступу до послуг (таких як охорона здоров'я, освіта, захист, водопостачання, електроенергія та опалення) та пошкодження інфраструктури та будівель (включаючи електромережі, лінії газопостачання, водоочисні споруди, будинки, школи та лікарні). Мирним жителям, включаючи дітей, загрожує пряма фізична шкода від артобстрілів, обстрілів зі стрілецької та легкої зброї, нещасних випадків в замінованих районах та через неправильне поводження з вибухонебезпечними залишками війни. Крім того, конфлікт сильно вплинув на психологічне здоров'я дітей та дорослих.

Методологія

Для отримання відповідей на питання дослідження, викладені у розділі вище, ми використовували такі підходи:

- Огляд літератури, що містить опубліковані дані, пов'язані з оцінюванням;
- Первинний збір даних про дітей, які проживають біля лінії розмежування;
- Первинний збір даних про вихователів, вчителів та соціальних працівників, які живуть або працюють поблизу лінії розмежування;
- Семінар з персоналом місцевих організацій-партнерів, що працюють в РНКУ;
- А також співбесіди основних респондентів з представниками місцевої влади, НУО та агентств ООН.

До початку проведення оцінювання ми отримали етичне схвалення від незалежного комітету з питань етики досліджень та оцінювання Save the Children у Великій Британії.

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

Цей огляд літератури включає наявні оцінювання, консультації та дослідження, проведені НУО, агентствами ООН та донорськими організаціями. Більшість документів, внесених до списку літератури, надані SCI в Україні. Документи в огляді розташовані в порядку відповідно до їхньої основної тематики, що присвячена території конфлікту та його гендерним наслідкам або ситуації, що склалася для дітей. Хоча в огляді літератури ми намагались використовувати виключно інформацію про гендерні наслідки конфлікту для дівчат та хлопців (на відміну від чоловіків та жінок), доступні документи не містили достатнього гендерного аналізу дитячої парадигми.

ПЕРВИННИЙ ЗБІР ДАНИХ ПРО ДІТЕЙ

Мета цього оцінювання – зрозуміти, як конфлікт впливає на життя дівчат та хлопців різного віку, та як гендерні норми формують сприйняття дітей від раннього дитинства до підліткового та дорослого віку. Усього в семінарах, розроблених окремо для кожного віку та статі, взяли участь 107 дітей із сільських та міських населених пунктів у регіонах, що контролюються урядом (РКУ), поблизу лінії розмежування.⁴ Семінари проводились в Мар'їнському та Ясинуватському районах Донецької області та Попаснянському районі Луганської області. Див. Таблицю 1 щодо додаткової інформації про демографічні дані дітей.

Таблиця 1: Демографія дітей, які були опитані під час оцінювання

Вік	Дівчата	Хлопці
3-5 років	6	14
6-9 років	12	12
10-13 років	13	16
14-17 років	17	17
РАЗОМ	48	59

В цьому дослідженні брали участь лише діти, що проживають у районах, де SCI або партнери активно впроваджують свої програми. Такий формат було обрано з метою забезпечити надання подальшої допомоги дітям, якщо певні нагальні потреби будуть виявлені під час оцінювання. Окремі учасники-діти були обрані SCI та персоналом партнерів, вчителями та соціальними працівниками, яким було надано рекомендації щодо того, як заохотити інклюзивну та

добровільну участь (тобто не виключати дітей з фізичною інвалідністю, не вибирати лише найвпевненіших та більш комунікабельних дітей тощо).

Інструменти для збору даних були спеціально підібрані для окремих вікових груп дітей, при цьому для різних вікових груп 3-5, 6-9 та 10-17 років використовувались різні інструменти. Усі семінари склались із знайомства та заходів, спрямованих на зняття взаємної напруги, а також коротких сесій відгуків. Детальна інформація про інструменти збору даних, які було розроблено для дитячих семінарів, викладена в додатку 3.

3-5 років

Основним напрямком діяльності дітей 3-5 років було створення **індивідуальних емоційних малюнків**, тобто, дітей просили намалювати картинку про їхнє життя. Потім ми використовували низку простих питань, зрозумілих для дітей, для обговорення змісту малюнка та почуттів, які малюнок викликає в дитини. Потім була діяльність **руки допомоги** для визначення уявлення дітей про те, як різні люди можуть покращити їхнє життя.

6-9 років

Основною діяльністю для 6-9-річних дітей була **хода маріонетки**: діти створювали ляльку того самого віку та статі, що і вони, яка живе там само, де і вони. Потім модератори виводили дітей та ляльки на прогулянку «день з життя ляльки», задавали питання, щоб зрозуміти, що саме роблять ляльки, куди вони ідуть, і що вони відчувають. Діти брали участь у обговоренні проблем, які існують в їхній громаді, після чого проводилось **точкове голосування**, коли діти голосували за те, що вони вважали найбільшими проблемами. Потім діти визначали рекомендовані дії, використовуючи діяльність **руки допомоги** (див. вище).

10-17 років

Семінари для дітей старшого віку розпочиналися з діяльності лінія життя, де діти малювали графік життя дитини в своїй громаді від народження до сьогоднішнього дня та своє уявлення про майбутнє. Потім в групах обговорювалось, які почуття викликають події у дітей, та які відмінності, на їхню думку, є у «лінії життя» дітей іншої статі. Потім дітей ознайомлювали із Конвенцією ООН про права дитини. Після чого діти переходили до діяльності зірка результатів, де вони індивідуально оцінювали частоту виконання певних дій відповідно до прав дитини. Сфери, які оцінювались:

- Дівчата/хлопці закінчують 11 класів?
- Чи можуть дівчата/хлопці говорити про важливе в присутності дорослого чоловіка?
- Чи допомагають дівчата/хлопці вирішувати, на що витратити гроші?
- У дівчат/хлопців є доступ до інформації, якій вони довіряють?
- Дівчата/хлопці можуть отримувати медичну допомогу, коли їм це потрібно?

- Дівчата/хлопці можуть вирішувати, коли і з ким починати стосунки?
- Дівчата/хлопці можуть вирішувати, коли і з ким одружуватися?
- Дівчата/хлопці почуваються в безпеці в цій громаді?
- Дівчата/хлопці можуть вільно ділитися своїми емоціями та почуттями з іншими людьми?
- Дівчата/хлопці мають можливості для гри та відпочинку?
- Дівчата/хлопці можуть обирати собі професію на майбутнє доросле життя?
- Проблеми дівчат/хлопців важливі для громади?

Після цього було проведено групову дискусію про перешкоди та можливості, які існують для дітей у вказаних дванадцяти різних сферах (включаючи освіту, можливості приймати рішення про стосунки, доступ до інформації та цінність їхньої думки). Потім діти визначали та голосували за найбільші проблеми, які в них виникають, за допомогою **точкового голосування**. Насамкінець, дітей попросили написати **рекомендації** для різних груп зацікавлених сторін щодо того, як покращити життя дітей.

ПЕРВИННИЙ ЗБІР ДАНИХ ВІД ДОРΟΣЛИХ ЗАЦІКАВЛЕНИХ СТОРІН

В оцінюванні було визначено різні групи дорослих, які мають конкретні уявлення про життя дітей. Ми провели консультації з 20 вихователями (11 жінок та дев'ять чоловіків) за допомогою дискусій у різних гендерних фокус-групах. Вихователі, запрошені на дискусії, були обрані зі списку тих, чії діти відвідують заклади, які отримують допомогу від SCI (наприклад, школи, дитячі садки). Ця група отримала запрошення з проханням добровільно взяти участь у дискусії. Можливість добровільної участі дозволила людям, які не відчували необхідності обговорювати подібні теми в групі, самовиключитись.

Також ми провели дискусії із вчителями (дві жінки, а один вчитель-чоловік приєднався до групи вихователів-чоловіків) та соціальними працівниками (п'ять жінок).

Обмеження доступу та діяльності в межах РНКУ виключало можливості проводити консультації з дітьми або дорослими в цьому регіоні. Натомість було організовано семінар з персоналом (сім жінок, один чоловік) місцевих громадських організацій-партнерів та організацій громадянського суспільства, щоб почути їх оцінку впливу ситуації на дітей та їхні сім'ї в РНКУ.

Насамкінець, було проведено напівструктуровані ключові співбесіди із співробітниками Донецького відділу освіти, Донецького відділу у справах дітей, сімей та молоді, ЮНФПА, ЮНІСЕФ, Данської ради у справах біженців, організацій «Слов'янське серце», People in Need та Save the Children (загалом 9 жінок та 4 чоловіки).

ЕТИЧНІ ПИТАННЯ

В оцінюванні ми прагнули дотримуватись дев'яти основних вимог до змісту та етики участі (участь є прозорою, добровільною, відповідною, шанобливою, інклюзивною, сприятливою для дітей, безпечною, проводиться після відповідного навчання та підзвітною), встановлені Комітетом з питань прав дитини⁵

Інформована згода

Всі учасники та вихователі дітей-учасників надали свою інформовану згоду. Відповідно до дев'яти основних вимог до змісту та етики участі, така участь була добровільною. Згода є такою, що може бути переглянута, тобто, якщо учасники бажають припинити участь в будь-який момент, вони можуть це зробити (і видалити свої дані із загальної сукупності інформації, якщо таку вимогу було отримано до початку аналізу даних). Власна згода дитини щодо участі вважається остаточною (тобто, якщо вихователь надає дозвіл, а дитина говорить «ні», вона не буде брати участь у дослідженні). Дійсно, деякі діти відмовилися брати участь у семінарах, і ми дозволили їм відвідувати інші заходи за власним вибором у безпечному та контрольованому середовищі.

Для дітей віком від 10 років, ми отримали письмову згоду як від них, так і від вихователя, за кілька днів до дати проведення семінару. Для дітей віком 3-9 років, ми отримали письмову згоду від вихователя за кілька днів до дати проведення семінару, і усну згоду – від самої дитини на початку семінару. На початку кожного семінару з дітьми ми підсумовували ключову інформацію щодо збору даних і підтверджували, що всі діти дають згоду на участь. Аналогічно ми отримували згоду вихователів, вчителів та соціальних працівників в письмовій формі до участі, і така згода підтверджувалась до початку кожного обговорення в групі. Ми отримали усну інформовану згоду всіх ключових респондентів, які опитувались, яким також були пояснені варіанти подальшого посилення на джерело інформації та збереження анонімності.

Інклюзивність

Оцінювання проводилось серед дітей віком від 3 до 17 років. Включення дуже маленьких дітей було незвичайним кроком, який, звісно, призвів до певних проблем, але й дозволив зібрати значущі дані.

Для врахування гендерних факторів під час збору даних, ми проводили його в групах дітей та вихователів однієї статі (за винятком одного змішаного семінару для 3-5-річних дітей). Збір даних з жінками та дівчатами здійснювали жінки-модератори та секретарі. Збір даних з чоловіками та хлопцями здійснювали чоловіки-модератори та секретарі, або змішана команда (що включала щонайменше одного чоловіка) через проблеми пошуку персоналу-чоловіків для проведення оцінювання. Деякі хлопці були вдячні за включення чоловіків в команду збору даних, вони зазначили, що вперше працюють з чоловіками-модераторами для обговорення, і це для них було дійсно важливим.

Save the Children в Україні разом з партнерами визначали місця для збору даних, які були визнані доступними та безпечними різними групами, та були доступні для учасників з інвалідністю. В оцінювання не були включені адаптаційні програми для підтримки учасників зі значними інтелектуальними вадами або сенсорними порушеннями (у вигляді глухоти та/або сліпоти); в майбутньому Save the Children в Україні планує провести оцінювання основних гендерних перешкод та можливостей, які існують для дітей з інвалідністю, щодо участі у житті громади та освіти

Зменшення наслідків ризиків

Перед проведенням оцінювання ми розробили план оцінки ризиків та їх зменшення. Він охоплював ризики, включаючи, серед іншого, фізичне травмування внаслідок конфлікту, виникнення емоційних розладів, жорстоке поводження з або експлуатація учасників, прогули школи та ризики захисту даних.

Інструменти збору даних були спеціально розроблені для зменшення ризику розкриття інформації в групі та повторної травматизації шляхом заохочення дітей та дорослих розповідати про досвід дітей в цілому, щоб не змушувати їх переказувати власний досвід.

Усі співробітники, які брали участь в оцінюванні, пройшли навчання з питань забезпечення безпеки та підписали політику забезпечення безпеки дитини Save the Children.

Ми розробили протокол рекомендацій, який базується на наявних визначених стратегіях Save the Children в Україні, для забезпечення своєчасної та належної підтримки вирішення будь-яких проблем, пов'язаних із безпекою або добробутом окремих дітей чи дорослих, які можуть бути виявлені під час оцінювання. Такий протокол рекомендацій охоплював багато питань, включаючи сексуальне та гендерне насильство, нагальні проблеми зі здоров'ям та емоційні розлади.

Ми вжили заходів для забезпечення конфіденційності та анонімності учасників оцінювання, включаючи розділення імен учасників та їхніх відповідей. Цей звіт не містить подробиці про конкретні місця, які ми відвідали під час оцінювання. Фотографії, які використовуються в цьому звіті, взяті з архіву SCI в Україні, та не є фотографіями учасників оцінювання.

Увесь персонал, який брав участь у зборі даних, пройшов навчання відповідно до плану зменшення ризиків та протоколу рекомендацій під час навчання.

Підзвітність

Save the Children в Україні зобов'язується використовувати результати цього оцінювання як інформаційний довідник для власних програм, а також виступає за те, щоб інші організації взяли до уваги ці результати та рекомендації. Ми передаємо отримані результати Кластерам та гуманітарними агентствами та використовуємо їх як інформаційний довідник для огляду гуманітарних потреб 2020 року, а також для поточної

діяльності, пов'язаної із правами дітей в Україні. Ми підготували два короткі огляди для дітей (один для дітей молодшого віку та один для дітей старшого віку), які ми передамо дітям та сім'ям в регіонах, де Save the Children здійснює свою діяльність.

НАВЧАННЯ, ЗБІР ТА АНАЛІЗ ДАНИХ

Команда збору даних складалася з персоналу Save the Children та персоналу нашого партнера, організації «Слов'янське серце». Ми організували 1,5-денне навчання для орієнтації персоналу збору даних на принципи участі дітей, інструменти збору даних, план зменшення ризиків, інформовану згоду та протокол рекомендацій. Під час навчання, ми скорегували інструменти збору даних таким чином, щоб вони краще відповідали нашим потребам. Збір даних проводився 7-13 вересня 2019 року. У перший день на дитячих семінарах були присутні старший науковий співробітник та досвідчений персонал компанії Save the Children в Україні, після чого ми переглянули та незначним чином змінили інструменти.

Модераторами на всіх дитячих семінарах та фокус-групах з жінками-вихователями та вчителями були українські співробітники, при цьому записи велись російською мовою. Фокус-групи з чоловіками-вихователями та соціальними працівниками проводились з перекладачем (під час однієїДФГ з вихователями-чоловіками, записи велись російською мовою). Співбесіди з основними респондентами проводились англійською мовою або через перекладача. Усі записи, які велись російською мовою, перед проведенням аналізу були перекладені англійською мовою.

Оцінювання завершилось 2,5-годинним початковим спільним аналітичним семінаром, коли група збору даних переглянула записи, почала визначати коди та обговорювати тенденції даних.

Була розроблена початкова рамка кодування. Всі первинні дані кодувались за допомогою nVivo, а нові коди додавались за необхідності. Після цього в даних визначались теми. Де можливо, дані було проведено через перехресну перевірку різних джерел (включаючи вторинні дані, отримані під час вивчення літератури).

ОБМЕЖЕННЯ

- Як зазначалося вище, через обмеження присутності та діяльності гуманітарних суб'єктів у РНКУ, в нас не було можливості організувати дитячі семінари на місцях
- Через проблеми з доступом до дітей, в оцінюванні брали участь лише діти, які відвідують школу або дитячі ясла- та дитсадки. Це означає, що діти, які не ходять до школи, не включені в оцінювання.
- Ми прийняли досить незвичне рішення включити в оцінювання дуже маленьких дітей (дітей віком 3-5 років) (для того, щоб вивчити формування гендерних норм у ранньому віці). Для уникнення стресу у дітей

молодшого віку, інструменти включали експресивні малюнки дітей за їхнім вибором та додаткові питання, але без використання прямих питань про їхнє життя в умовах конфлікту. Така стратегія не завжди мала успіх: деякі діти малювали мультиплікаційних персонажів та їм подібних. Однак деякі дані, зібрані в наймолодшій віковій групі, дають уявлення про їхнє життя під час конфлікту та про те, як гендерні норми впливають на дуже маленьких дітей.

- Обмеження щодо безпеки також обмежували кількість часу перебування команди, яка збирала дані, поблизу лінії розмежування, результатом чого стало проведення кожною командою одного дитячого семінару на день, що зменшило розмір вибірки.
- Розмір вибірки був недостатнім для отримання повної інформації для підгруп (наприклад, «дівчата у віці 10-13 років» або «діти, які живуть у Луганській сільській місцевості»), тому на рівні підгрупи неможливо надати конкретні висновки.

Оскільки це якісне оцінювання, результати є орієнтовними та дають детальні пояснення та висновки щодо цільових питань дослідження. Проте, це оцінювання не є репрезентативним на географічному чи віковому рівні. Де можливо, в це оцінювання було включено репрезентативні дані інших зовнішніх оцінювань.

PHOTO: SIMON EDMUNDS/SAVE THE CHILDREN

Результати

СОЦІАЛЬНІ НОРМИ, ОЧІКУВАННЯ ТА ҐЕНДЕРНІ РОЛІ

Україна закріпила ґендерну рівність у відповідному законодавстві:

*«Метою цього Закону є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України».*⁶

Проте діяльність різних релігійних та громадських організацій, які стверджують, що ґендерна рівність та ґендерна освіта шкодять інституту сім'ї та сприяють поширенню гомосексуалізму, перешкоджають зусиллям щодо впровадження законодавства про ґендерну рівність.⁷ З огляду на ситуацію по всій Україні, Комітет з питань ліквідації дискримінації щодо жінок у 2017 році був стурбований «збереженням в політичному дискурсі, ЗМІ та в суспільстві глибоко укорінених патріархальних поглядів і дискримінаційних стереотипів щодо ролі та обов'язків жінок та чоловіків в сім'ї, які увічнюють підлегле становище жінок в сім'ї і суспільстві, що, зокрема, відображається на виборі жінок в сфері освіти і професійної діяльності, виражається їх обмеженою участю в політичному і громадському житті, їх нерівною участю на ринку праці і нерівним становищем в сімейних відносинах».⁸

Як і в будь-якій іншій країні, в Україні існують певні ґендерні норми, що визначають ролі, поведінку, діяльність та характеристики, які суспільство вважає правильними для чоловіків та жінок.

«Ідеальна» жінка в Україні – це турботлива, мудра та приваблива домогосподарка, яка поступається чоловікові у суперечках.⁹ Комітет з питань ліквідації дискримінації щодо жінок у 2017 році відмітив, що конфлікт сприяв «посиленню насильства над жінками з боку державних та недержавних суб'єктів та зміцненню традиційних і патріархальних поглядів, які обмежують жінок та дівчат у використанні ними своїх прав».¹⁰ Традиційна ґендерна роль турботливої жінки зросла, при цьому жінки стають все більш відповідальними за забезпечення соціального та економічного добробуту своїх сімей, включаючи управління побутовими потребами, догляд за житлом та вирішення економічних питань.¹¹

В українському суспільстві від чоловіків очікується виконання ролей добувача та захисника, і це активно поширюється засобами масової інформації з початку конфлікту в 2014 році.¹² Однак в бюлетені Відповідальність за скоєння ґендерно зумовленого насильства вказується, що «конфлікт ... сильно підірвав здатність чоловіків виконувати свої традиційні ґендерні ролі, особливо серед внутрішньо переміщених та сімей військових. Це призвело до зламу в системі підтримки сім'ї та змусило чоловіків перейти до негативних механізмів адаптації, таких як домашнє насильство, зневага та зловживання алкоголем».¹³ Дослідження маскулінності в Україні показали, що в чоловіків часто виникають труднощі із пошуком допомоги під час емоційних розладів, і це частково є результатом поточного сприйняття маскулінності, яке не схвалює прояви емоцій чоловіками.¹⁴

ЯК ҐЕНДЕРНІ НОРМИ ВПЛИВАЮТЬ НА ЖИТТЯ ХЛОПЦІВ ТА ДІВЧАТ?

Зрозуміло, що очікування та норми впливають як на дорослих, так і на дітей. Навіть наймолодші діти у віці 3-5 років, які брали участь у семінарах, проявляли

помітні відмінності між тим, що хлопці та дівчата обирали для обговорення. Хлопчики набагато частіше, ніж дівчата, малювали речі, пов'язані з військовими чи жорстокими істотами. Хоча і хлопці, і дівчата говорили про важливість сім'ї, дівчата, схоже, були більш орієнтованими на її створення. В одній групі хлопці сказали, що:

«Життя в дівчат складніше. Вони повинні готувати, прати та прибирати. Іноді ми можемо їм допомагати».

Хлопчик, 3-5 роки

У групі 6-9-річних дітей дівчата та хлопці обговорювали однакові щоденні справи, зокрема, відвідування школи, прогулянки з друзями та проведення часу з батьками. Проте, хлопці частіше говорили про військові ігри або спорт, ніж дівчата, а дівчата частіше говорили про почуття та емоції.

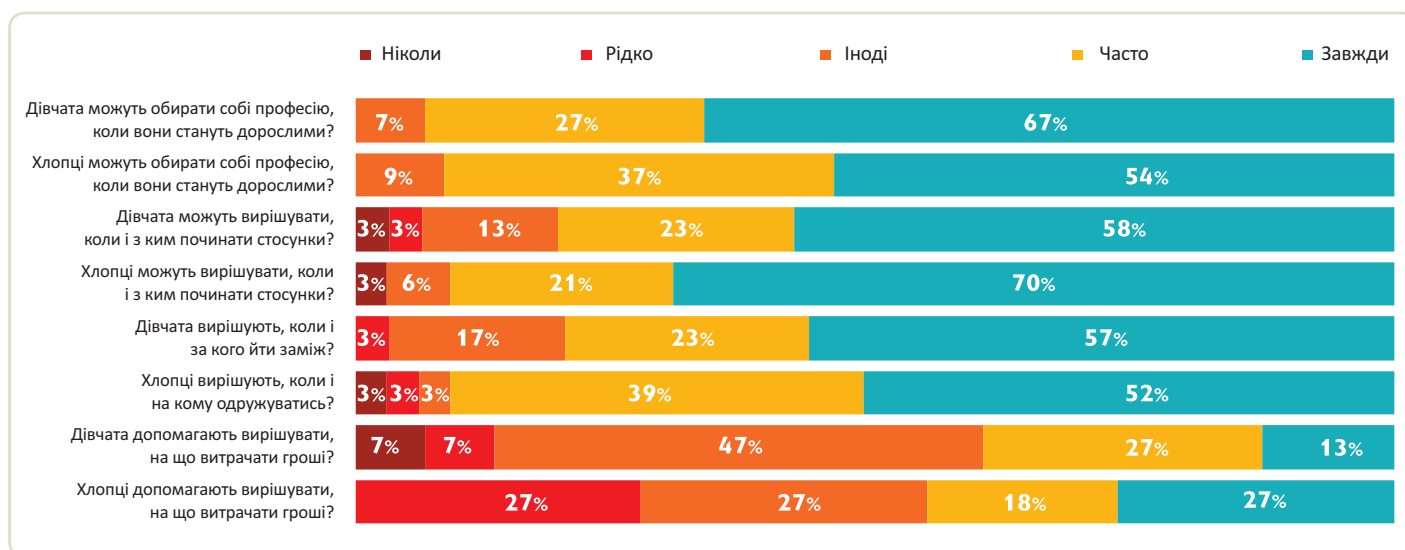
Коли вихователів запитували про те, яку поведінку та дії вони очікують від хлопців та дівчат молодшого віку, вони говорили, що, як правило, вони очікують, що молодші діти будуть поводитись майже однаково. Вони зазначали, що раніше очікувалось, що молоді дівчата будуть помічницями для своїх матерів у приготуванні їжі та прибиранні, але сьогодні матері все частіше розповідають, що вони просять своїх синів допомагати їм у домашніх справах.

Однак, коли дівчата та хлопчики стають підлітками, вихователі починають очікувати більшої різниці у поведінці та обов'язках. Вихователі чоловіки та жінки

розповіли, що хлопці-підлітки повинні бути сильними, підтримувати батьків, бути незалежними, займатися спортом та починати захищати та піклуватися про дівчат. Дівчата-підлітки розглядаються як «помічниця матері», які допомагають мамам у домашніх справах. Також вони очікують, що дівчата будуть звертати увагу на свій зовнішній вигляд, будуть відповідати ідеалу жіночої краси, щоб бути привабливими для хлопців та чоловіків.

Висновки самих підлітків підтверджують ці гендерні ролі та очікування. Як описано в наступному розділі про те, як діти сприймають своє майбутнє, дівчата обов'язково вказували, що ролі дружини та матері є одними з найважливіших для них. І навпаки, хлопці частіше говорили про власні можливості заробляти гроші. Хлопці-підлітки очікували, що дівчата будуть більше займатися домашніми справами, оскільки «вони повинні бути добрими господинями». В одній групі хлопці зауважили, що в майбутніх стосунках вони очікують, що їхня дружина візьме на себе 70% домашніх справ. Деякі хлопці також згадували, що вони вважають, що дівчата насамперед шукають чоловіка, який буде піклуватись про них. Хлопці також очікували, що дівчата будуть доглядати за своєю зовнішністю, щоб бути привабливими для хлопців та чоловіків. Самі дівчата говорили про свою зовнішність як про те, що є причиною почуття щастя або розчарування. І навпаки, дівчата пояснювали, що вони очікують від хлопців мужності, можливих проявів агресії та меншої уваги до кохання та стосунків. Підлітки не згадували конфлікт як чинник, що призвів до суттєвих змін гендерних норм, але ці гендерні норми впливають на сприйняття конфлікту дівчатами та хлопцями та на допомогу, яку вони можуть отримати.

Діаграма 1: Сприйняття підлітками, дівчатами та хлопцями, процесу прийняття рішень

Звертаємо увагу: це оцінювання не є статистично репрезентативним, і тому вказані відсотки означають лише окремі думки дітей-учасників, а не загальноприйнятні думки широкого кола населення.

Сприйняття підлітками власних можливостей приймати рішення

Під час обговорень з підлітками ми запропонували їм оцінити, наскільки часто хлопці або дівчатка беруть участь у прийнятті ключових рішень щодо витрат родини, стосунків та майбутньої кар'єри.

У цілому, хлопці та дівчата майже однаково розповідали про участь у прийнятті рішень у вказаних сферах. Хлопці та дівчата були особливо впевнені у своїх можливостях обрати професію, коли виростуть. Кілька хлопчиків зізнались, що їхню професію оберуть батьки, проте більшість дітей вважали, що рішення будуть приймати вони, але з урахуванням порад батьків. Відстань до закладів вищої освіти (й відповідні витрати) та переконання щодо належних робочих місць для жінок та чоловіків (наприклад, викладання розглядається як жіноча робота, а фізична праця – як чоловіча) згадувались як обмежувальні фактори під час вибору кар'єри. На такі переконання щодо належних робочих місць для чоловіків та жінок, ймовірно, впливає той факт, що до 2017 року чимало професій були закриті для жінок, у тому числі можливість працювати теслями, машиністами чи пожежниками.¹⁵ Діти та громади, можливо, ще не знають, що ці заборони вже скасовано.

Хлопці були впевнені, що зможуть вирішити, коли і з ким вступати у стосунки та одружуватися. Усі групи вказували, що вони порадяться з батьками, але що остаточне рішення буде за ними. У цілому, хлопці вважали, що важливо мати власну оселю і хорошу зарплату до одруження. Дівчата відчувають більший тиск з боку оточення, хоча в цілому вірять, що зможуть вибирати, з ким бути у стосунках та за кого виходити заміж. Обидві групи старших дівчат-підлітків відзначили, що хлопці у стосунках часто наполягають почати статеве життя, і, як правило, вдаються до усного та психологічного тиску (дівчата сказали, що вони не знають про випадки фізичного насильства і вважають, що дівчата припиняють стосунки, якщо таке трапляється). Психологічний та усний примус – форми гендерного насильства, результатом якого є

занепокоєння щодо можливості дівчат давати добровільну згоду у стосунках. Подальші питання сексуального насильства обговорюються в розділах *про страх перед військовими* (стор. 20), *захист від насильства, жорстокого поводження та зневаги* (стор. 28). В одній групі зазначили, що суспільство очікує, що дівчата будуть цнотливими, але не очікують того самого від хлопців. Що стосується шлюбу, дівчата, як правило, відчувають свободу вибору, хоча й визнають, що порадяться з батьками. Проте, кілька дівчат зауважили, що батьки іноді забороняють дівчатам виходити заміж за того, за кого вони хочуть. Варто відмітити, що, на відміну від хлопців, дівчата не згадували про необхідність фінансової незалежності до шлюбу. В одній групі сказали, що,

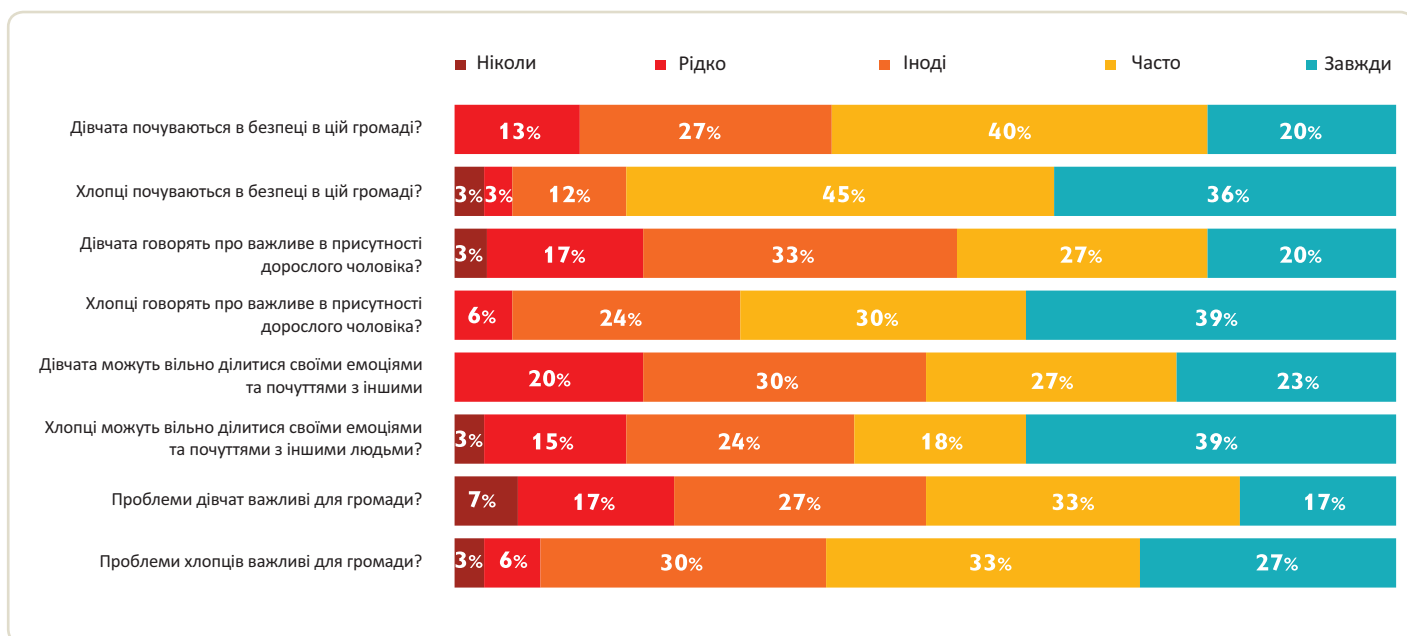
«Батьки можуть наполягати спокусити заможного чоловіка та вийти за нього заміж».

Дівчина, 10-13 років

Це говорить про те, що, незважаючи на високий рівень освіти та участь жінок на ринку праці, стереотип, що чоловік повинен бути добувачем в сім'ї, все ще актуальний.

У середньому, хлопці та дівчата повідомили, що вони іноді беруть участь у вирішенні питань про витрати сім'ї. Незважаючи на те, що хлопці вказували на свою часту участь в обговореннях, вони говорили про обмежені можливості реального впливу на рішення про витрати. І навпаки, під час обговорень дівчата говорили, що вони часто беруть участь у плануванні сімейного бюджету і дають поради як витратити гроші (наприклад, беруть участь у прийнятті бюджетних рішень щодо витрат на освіту та розваги). У більшості дітей була невелика сума кишенькових грошей, яку вони могли вільно витратити за бажанням. Проте діти відзначали, що сімейні бюджети стали більш обмеженими з початку конфлікту, і що він також зменшив можливості дітей впливати на витрати.

Діаграма 2: Сприйняття підлітками, дівчатами та хлопцями, поняття безпеки та вміння виразити свої думки

Звертаємо увагу: це оцінювання не є статистично репрезентативним, і тому вказані відсотки означають лише окремі думки дітей-учасників, а не загальноприйняті думки широкого кола населення.

Сприйняття підлітками поняття безпеки та вміння виразити свої думки

У середньому дівчата повідомляли про відчуття власної безпеки рідше, ніж хлопці. Багато проблем, пов'язаних з безпекою (детально описані в наступному розділі цього звіту), були однаковими для хлопців та дівчат: військові, зловживання алкоголем та наркотиками, обстріли та ВЗВ. Дівчата також додавали до проблем безпеки домагання з боку чоловіків та страх темряви.

У цілому, хлопці спокійно висловлювали думки, але сумнівалися, чи їх будуть слухати дорослі, крім батьків. Дівчата частіше, ніж хлопці, не хотіли розповідати про випадки, коли їм було страшно або соромно. В одній групі, дівчина-підліток сказала, що вони можуть поговорити про свої проблеми з жінкою, але не будуть говорити з чоловіком. Більшість дівчат і хлопців сумніваються, чи будуть дорослі крім сім'ї вислуховувати їхні проблеми. Ці питання обговорюються пізніше, коли ми оцінюємо можливість дітей використовувати своє право на участь.

Незважаючи на те, що по балах хлопці більш впевнені щодо можливості вільно висловлювати свої емоції, ніж дівчата, обговорення показало інше. Хлопці говорили про те, що вони не можуть показувати певні емоції на публіці, і плач вважається суто дівчакою поведінкою. Небажання показувати власну вразливість, страх або просто плакати тісно пов'язане з поняттям жіночої поведінки.

«Краще приховувати емоції. Ми вважаємо за краще показувати свої емоції вдома. Декому з нас батьки говорять, що хлопцям не можна плакати; що це можуть робити лише дівчата».

Хлопець, 10-13 років

«Якщо ти починаєш плакати перед своїми друзями, вони почнуть сміятися над тобою і називати дівчиною».

Хлопець, 14-17 років

Дівчата також відчують тиск менше проявляти емоції на людях, хоча, здається, для них це більше пов'язано із необхідністю не привертати уваги та побоюваннями, що прояв страху призведе до булінгу.

«Не варто плакати на людях; всі будуть говорити, що ми робимо це цілеспрямовано для привернення уваги. Якщо хлопець буде плакати, йому кінець».

Дівчина, 10-13 років

«Нам кажуть: «Будьте позитивними та посміхайтесь; не будьте агресивними, адже ви майбутні матері».

Дівчина, 14-17 років

Деякі дівчата замислюються, що, можливо, їм легше переживати складні ситуації, оскільки вважається, що вони можуть плакати і шукати допомоги, тоді як від хлопців очікується сміливість. Цей висновок узгоджується з деякими занепокоєннями представників гуманітарних агентств, які відзначили, що хлопцям дійсно важко звернутися за допомогою, і наразі багато людей не отримують психосоціальної підтримки або отримують її не в повному обсязі через те, що часто використовується групова та творча терапія.

Роздуми щодо обговорення ґендерних питань на сході України

Під час дискусій з дорослими, які виростили в Радянському Союзі (вихователі та працівники місцевих органів влади), було виявлено взаємовиключний ґендерний дискурс: ґендерний егалітаризм (або навіть ґендерна нерозбірливість) та ґендерний традиціоналізм. Люди говорять, що чоловіки та жінки вже рівні та мають однакові можливості (навіть заявляють, що «немає різниці між жінками та чоловіками»), в той же час підтримують традиційні ґендерні норми, які пов'язують жінок з роллю домогосподарки, а чоловіків – захисника та добувача. Деякі вчені стверджують, що ґендерно-традиційний дискурс виник після розпаду Радянського Союзу як спосіб формування національної ідентичності для України, пов'язаної з християнською мораллю та «сімейними цінностями».¹⁶ Впливова організація, Всеукраїнська Рада Церков, часто виступає проти законодавства про ґендерну рівність та підвищення обізнаності, вважаючи, що це підриває основи традиційної сім'ї та пов'язане з проблемами ЛГБТ+. Іноді під час обговорень (переважно з чоловіками) негативне ставлення до концепції ґендеру та ґендерної рівності також пов'язувалося з опором проти того, що називалося «європейським порядком денним», яке іноді сприймається як аморальне або таке, якому бракує цінностей. Здається, що реакції на питання, пов'язані з ґендерною ознакою, виявляє уявлення, що ґендерні питання означають лише позицію, права та можливості жінок, а не те, як ґендерні норми впливають також на маскуліність та чоловіків. Ці питання поєднуються та створюють складний контекст обговорення ґендерної рівності.

Вплив конфлікту на можливість дітей використовувати права

ФІЗИЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ КОНФЛІКТУ

Стаття 6: Кожна дитина має невід'ємне право на життя

Стаття 38: Уряди вживають всіх можливих заходів для забезпечення того, щоб особи, які не досягли 15-річного віку, не брали безпосередньої участі у військових діях, та утримуються від призову їх на службу до збройних сил. Уряди зобов'язані вживати всіх можливих заходів з метою забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними.

«Мені страшно, що мій будинок буде зруйновано, що я знайду гранату, і вона вибухне. Військові, які продовжують агресію, встановили міни та розтяжки. Їм байдуже на людей».

Дівчина, 10-13 років

«Ми боїмося померти від обстрілів, боїмося втратити близьких людей, боїмося залишитися на самоті без підтримки близьких...»

Дівчина, 14-17 років

Ризики обстрілів

За п'ять років після початку конфлікту діти та їхні сім'ї все ще ризикують постраждати від артобстрілів, обстрілів зі стрілецької та легкої зброї, мін та вибухонебезпечних залишків війни (ВЗВ). Деякі діти, включаючи маленьких дітей віком 6-9 років, розповіли, що вони бачили будинки, медичні заклади та школи, зруйновані обстрілами.

У деяких місцях люди занепокоєні відсутністю надійного сховища, де вони будуть у безпеці під час обстрілів. Вихователі-жінки в одному місці сказали, що в сховищах не вистачає місця для всіх мешканців, і що іноді за місця починаються бійки. Під час обговорення 10-13-річні дівчата називали сховище «братською могилою». Деякі маленькі діти, здається, не знають, як захиститись під час обстрілів, а деякі хлопці розповідають, що вони ховаються під деревами, оскільки вірять, що там безпечно.

Постійні артобстріли призвели до виникнення загального відчуття, що в громадах уздовж лінії розмежування нема безпечних місць. Діти відчувають, що живуть у постійному стані невизначеності, адже не знають, куди може потрапити наступний снаряд.

«У нашому місті всюди небезпечно. Є парки та місця для прогулянок, але там небезпечно – снаряд може потрапити в будь-яке місце».

Хлопець, 14-17 років

Страх перед військовими

Присутність військових у громадах – одне із найсильніших джерел страху для дівчат, хлопців, чоловіків та жінок. Дітям та дорослим здається, що армія не дбає про них; жителі не вважають армію своїм захисником. Натомість здається, що люди відчують, що або армія не дбає про них, або вважає їх приборчниками ворога. Це посилюється тим, що більшість військових приїжджають з інших частин України. Було кілька повідомлень про військових, які критикували місцевих жителів за використання російської мови.

«Військовий дивився на мене як на зрадника. Я для них чужий. Я небажаний у власній країні».

Батько

Був один виняток, коли хлопці віком 10-13 років згадували про позитивні стосунки з військовими, зазначаючи, що військові давали їм солодощі та сприяли місцевій економіці, адже купували речі в крамницях.

Діти та дорослі також стурбовані тим, що тривала присутність військових у їх населених пунктах провокує обстріли з боку сил РНКУ. Діти 6 років розповідали про страх через стрілянину та про те, що вони залишалися вдома, оскільки на вулицях було занадто небезпечно. Діти та дорослі також розповідали, як танки зруйнували дороги у їхньому місті.

Діти та дорослі зізнавались, що особливо їм страшно, коли військові напідпитку. Зважаючи на частоту, з якою про таке повідомлялося в різних місцях, здається, це досить поширена проблема. Людей також турбувало те, що військові в нетверезому стані менше себе контролюють, тому іноді починають стріляти поблизу цивільних або починають бійки з цивільними.

У той час як і старші хлопці (14-17 років), і дівчата від 10 років говорили, що військові – одне з найбільших джерел страху, були певні відмінності у ризиках, пов'язаних з військовими, які описували дівчата та хлопці. У дівчат-підлітків страх часто був пов'язаний з гендерним насильством. Дівчата-підлітки заявляли, що вони стикаються з домаганнями з боку військових, які роблять непристойні зауваження на вулиці.

розповідали, що військові зупиняють свої машини поруч із дівчатами на вулиці та намагаються доторкнутися до них. Інші дівчата (вікова група 10-13 років) повідомили, що військові чоловіки розмовляють з ними та намагаються змусити дівчат їхати з ними; вони також відчували, що існує ризик, що солдати можуть затягнути дівчат до себе ввечері. Дівчата повідомили, що бояться виходити ввечері, а їхні батьки більше не випускають їх з будинку в темний час доби. Деякі представники гуманітарних агентств зазначили, що вони помітили, що дівчата бояться розмовляти з військовими. Деякі вихователі-жінки повідомили, що на початку конфлікту з боку військових було помітно «інтерес та агресію» до дівчат, але потім вони «заспокоїлися».

«Військові завжди напідпитку. Ніхто не може сказати, що вони задумали, а вони часто бувають біля школи. Вони думають, що можуть робити все, що завгодно... Військові повинні нас захищати, але нам потрібен захист від них».

Дівчина, 14-17 років

Страх старших хлопців перед військовими більше пов'язаний з ризиками потрапляння під перехресний вогонь між збройними групами, ризиками травмування від танків та військових транспортних засобів, які проїжджають через населені пункти, та страхом того, що солдати застосують фізичне насильство до них. Хлопці 14-17 років поділилися історіями про те, що бачили як військові били друзів та родичів. Дівчата повідомили, що були свідками сутичок між старшими хлопцями та військовими. Хлопці казали, що вони не скаржилися жодним органам влади, оскільки не вважають, що це дасть будь-який результат. Таке почуття безсилля перед військовими і зневіра в тому, що вони будуть притягнуті до відповідальності за неналежну поведінку власним командуванням, відобразилось на чоловіках.

«Я боюся солдатів, коли проходжу блокпост. Я як кролик перед солдатом, бо в нього є зброя. Моя дитина бачить це, бачить мій страх і думає, що я слабкий. Це приниження».

Батько

«Перед військовими ми схожі на кошенят. Такі ж беззахисні».

Батько

Чоловіки відчувають, що органи влади та адміністративні центри розташовані занадто далеко від місця їхнього проживання, і, як наслідок, жодним чином не впливають на вирішення щоденних проблем мешканців.

Міни та вибухонебезпечні залишки війни

Наявність мін та вибухонебезпечних залишків війни (ВЗВ) становить постійну небезпеку для дітей. Інциденти, пов'язані з мінами та неправильним поводженням з ВЗВ, стали причиною 65% жертв серед дітей у 2017 та 2018 роках.¹⁷ Протягом перших шести місяців 2019 року, міни чи ВЗВ стали причиною смерті або поранень серед 33 цивільних (10 вбито/23 поранено)¹⁸, серед них четверо дітей (1 вбито/3 поранено). Діти, які живуть у сільській місцевості, більше ризикують отримати травми від ВЗВ та мін, оскільки, за межами школи та будинку практично немає безпечних для дітей місць.¹⁹ Під час обговорень вихователі говорили про свою стурбованість ризиками для дітей, які виникають через ВЗВ.

Деякі діти у віці шести років говорили про власні страхи, пов'язані з мінами та ВЗВ. Деякі дівчата-підлітки пояснили, що вони перестали відвідувати місця, де їм подобалось бувати, через ризики травмування від ВЗВ, але вони знають, що хлопці від 8 років продовжують ходити туди.

Хлопці більше ризикують постраждати від ВЗВ, ніж дівчата. В оцінюванні, проведеному Данською радою у справах біженців – Данською групою з розмінування щодо дітей, які постраждали від мін/ВЗВ, було встановлено, що з 17 дітей – 14 хлопців.²⁰ Респонденти гуманітарних агентств заявили, що хлопчики 11-13 років, які живуть у сільських громадах, мають вищі шанси постраждати від ВЗВ. Вони пов'язували це, головним чином, з пошуком та іграми з ВЗВ, які викликають цікавість хлопчиків там, де для дітей бракує інших розваг. Вони також згадували, що хлопці пов'язують ВЗВ з військовими та маскулінними гендерними нормами, і це дійсно приваблює:

«Військовий асоціюється з владою. Якщо у дитини є пістолет або щось подібне, вона думає, що так вона отримала силу та владу».

Представник гуманітарного агентства

Можливість дітей, які постраждали від мін або ВЗВ (переважно, хлопці), отримувати допомогу обмежується небажанням стати об'єктом знущань. Представники гуманітарних агентств повідомляють, що деякі люди, включаючи соціальних працівників, звинувачують дітей у небезпечному поводженні з ВЗВ. Вони також

зазначили, що ЗМІ розповсюджують повідомлення про те, що діти, які постраждали від ВЗВ, походять із «сімей алкоголіків».

Звинувачення та стигматизація як дітей, що вижили, так і їхніх сімей, сприяє небажанню звертатись за допомогою. Діти, що вижили після поводження з ВЗВ, часто також мають проблеми із соціальною реінтеграцією.

Представник гуманітарного агентства зазначив, що ті, хто вижив після поводження із ВЗВ, мають проблеми з реінтеграцією в суспільство через певні фізичні ознаки, наприклад, шрами; було вказано, що вони отримують прохання від дітей, що вижили, надати їм балаклави, щоб приховати свої шрами. Уряд надає обмежену допомогу щодо проведення пластичних та інших складних операцій для дітей, які пережили вибухи ВЗВ.

Деякі респонденти вважають, що зусилля з навчання щодо ризиків поводження із вибухонебезпечними предметами сприяли зниженню рівня інцидентів; однак інші застерігають, що, незважаючи на обізнаність щодо ризиків, діти, зокрема хлопчики, продовжують шукати ВЗВ та грати в місцях з високим ризиком.

Сприйняття дітьми озброєних груп

На ранніх стадіях конфлікту повідомлялося, що хлопці часто цікавляться і відвідують контрольні-пропускні пункти, щоб поспілкуватися з військовими. Інколи вони брали участь у копанні траншей. У цілому, як вихователі, так і співробітники гуманітарних агентств вважають, що в межах РКУ діти менше проводять часу з озброєними групами, ніж протягом перших років конфлікту. Частково це пояснюється тим, що військові стають більш обізнаними з прав дітей.

Однак у громадах, де можливості для отримання доходу та задоволення основних потреб зменшилися, уявний фінансовий добробут військових може бути спокусливим. Один старший хлопчик-підліток сказав, що допомагає військовим у вільний час, щоб заробити. Висловлювались певні занепокоєння, що хлопці-підлітки, які живуть в межах РКУ та мають зв'язки (через старих друзів або знайомих) із озброєними групами в межах РНКУ, можуть використовуватись як інформатори. Дівчата в одній групі повідомили, що в їх громаді групу з 15-річних хлопців змусили пити алкоголь з військовими.

Щодо дівчат, то організаціям, що працюють у межах РНКУ, повідомлялося, що іноді дівчата ходять на військові бази готувати та прибирати. Як вихователі, так і співробітники гуманітарних агентств повідомили, що дівчата старшого віку іноді займаються комерційним сексом з військовими. Вихователі з РКУ повідомляють, що деякі дівчата сподіваються завагітніти, оскільки вони можуть отримати пільги, якщо народять дитину від солдата. Один респондент зазначив, що часто військові не вважають, що статеві стосунки з дівчатками-підлітками є проблемою, оскільки це вибір самої дівчини. Повідомляється, що дівчата, які займаються комерційним сексом або сексом заради виживання, стають об'єктами знущань, остракізму та подальшого насильства. Стосовно бажання дітей приєднатись до

збройних сил, проведені семінари не дали можливість зрозуміти реальний стан речей. З одного боку, декілька хлопців висловили страх перед перспективою потенційної військової служби, оскільки вони бояться дідівщини та служби в місцях активних конфліктів. Проте, під час кожного обговорення зі старшими хлопцями-підлітками, один хлопець висловлював бажання почати військову кар'єру. Під час обговорення з дітьми 3-5 років, один хлопчик сказав, що хоче стати солдатом, коли виросте. Припускається, що в РКУ загальне негативне сприйняття військових людьми, які проживають поблизу лінії розмежування, може стати стримувальним фактором для дітей, які прагнуть вступити до збройних сил.

А в РНКУ, схоже, ситуація відрізняється, оскільки серед молоді підвищується бажання приєднатись до збройних сил. У РНКУ, порівняно з РКУ, більше імовірності, що військові походять з районів, де вони воюють. Це означає, що в дітей сильніший зв'язок з тими, хто воює. Співробітники гуманітарних агентств, що працюють в РНКУ, повідомляють, що смерть друзів і близьких знайомих підвищує бажання помститись серед дітей, зокрема, хлопчиків-підлітків. Це в свою чергу стимулює бажання дітей вступити до збройних сил. І в РКУ, і в

РНКУ, покращення патріотичного виховання та мілітаризація позакласних занять вважаються факторами, які можуть підвищити інтерес дітей до вступу до збройних сил.

Психологічні наслідки конфлікту

Усі дорослі, з якими ми радились під час проведення оцінювання, розповідали про зміни поведінки дітей з початку конфлікту. Дорослі (вихователі, вчителі, соціальні працівники, працівники місцевих органів влади або співробітники гуманітарних агентств) постійно говорили про те, що діти «поводяться ніби вони старші» або стають схожими на дорослих внаслідок конфлікту.

«Діти у 8 років вже все розуміють і живуть дорослим життям. Вони не думають про ігри або морозиво; вони думають, як вижити і де сховатися».

Чоловік-вихователь

Дорослі респонденти згадували, що вони знають дітей, які, окрім меншої зацікавленості у типових дитячих заходах, брали на себе ролі осіб, які підтримують та допомагають своїм сім'ям, а не просто задовольняють власні бажання.

Протягом всього процесу оцінювання діти та дорослі розповідали про ознаки реакцій, пов'язаних із травмою. Вони розповідали, що у дітей (як у хлопців, так і у дівчат) розвинулися посилені реакції збудження і стресу, вони стали різко реагувати на раптові звуки, наприклад, звук дверей, що зачиняються, або повітряної кульки, що лопнула. Іноді діти падають на підлогу або біжать і ховаються. Також вони розповіли, що іноді однолітки знуцаються над дітьми через такі реакції.

«Я боюся будь-яких гучних звуків. Я починаю плакати, в мене болить серце, і я ховаюся в кутку. А що мені робити? Я боюся. Я починаю плакати, коли чую гучні звуки, наприклад, феєрверки, які запускають хлопці».

Дівчина, 14-17 років

Дорослі розповіли про зростання випадків нічних кошмарів та галюцинацій серед дітей. Дві дівчинки під час семінарів для дітей 6-9 років розповідали про кошмари та галюцинації, які спричинили виникнення почуття страху та занепокоєння. Професіонали повідомляють про збільшення випадків регресу серед дітей. Наприклад, соціальні працівники зазначили, що спостерігається зростання випадків нетримання сечі серед дітей, найбільше страждають діти 8-11 років. Фахівці також відзначили зростання кількості дітей молодшого віку з порушеннями мовлення, наприклад, із заїканням або труднощами з вимовою слів. Деякі вихователі-жінки також висловили стурбованість тим, що у дітей може виникнути заїкання.

Нам розповідали, що діти стали більш тривожними, а підлітки (і дівчата, і хлопці) самі говорили про постійне відчуття тривоги. Кілька молодших дівчат 6-9 років говорили про те, що вони лякаються, коли їм здається, що вони бачать незнайомих. Вихователі, як чоловіки, так і жінки, повідомили, що їхні діти стали більш нервовими та боязливими (включаючи хлопців, яких вони описують як таких, що стали «більш занепокоєними»). Індекс соціальної згуртованості та примирення ООН для східної України (USE). Під час вивчення підлітків було виявлено, що у дівчат спостерігається вищий рівень внутрішнього переживання проблем, наприклад, тривожність, депресія та посттравматичний стрес, ніж у хлопців.²¹

Під час обговорень було виявлено, що переживання через можливу розлуку є проблемою як дітей, так і батьків. Соціальні працівники повідомили, що вони спостерігають зростання страху дітей щодо відсутності батьків, яке проявляється у небажанні відвідувати

дитячий садок або школу та страху спати окремо; вони відчували, що тривога через можливу розлуку частіше зустрічається у дівчат, ніж у хлопців. Під час всіх семінарів, діти 6-17 років описували свій страх лишитись самотніми та потребу бути поруч із сім'єю. Вихователі також розповідали, що вони більше не бажають відпускати своїх дітей з поля зору або дозволяти їм далеко їздити до навчальних закладів.

Хлопці та дівчата-підлітки говорили про страх власної смерті або смерті своєї сім'ї. Здається, діти часто думають про смерть. Один хлопець-підліток згадував, що на початку конфлікту (коли йому було років п'ять-шість) він разом із друзями часто грався в похорон, коли вони ховали свої іграшки.

«Я не можу згадати жодних позитивних моментів свого життя».

Хлопець, 14-17 років

Також нам розповідали, що в дітей все частіше проявляються симптоми депресії. Вони включають тривалі періоди поганого настрою, низьку самооцінку, плаксивість, проблеми із згадуванням позитивних моментів та відсутність надії. Обидві гуманітарні організації, що працюють у РНКУ, та Міністерство у справах дітей, сім'ї та молоді говорили про занепокоєння збільшенням думок про самогубство та спроб самогубств серед дітей. Вони зазначили, що іноді діти імітують самогубство під час гри, наприклад, маленькі діти беруть рушники та прикидаються, ніби вони вішаються. Місцеві органи влади зазначили, що, хоча дитячі самогубства були і до конфлікту, їх кількість зросла. Вони пов'язують це зі стресовою ситуацією, яка пригнічує дітей і робить їх більш відкритими до маніпуляцій. Міністерство у справах дітей, сім'ї та молоді стурбовано діяльністю руху «Синій кит» на сході України, який, як повідомляється, є онлайн «грою в самогубство», основною аудиторією якої є підлітки. Хоча існування такого організованого руху самогубств є сумнівним,²² обговорення самогубств на інтернет-форумах та в соціальних мережах може бути фактором ризику для молоді, яка проводить все більше часу в Інтернеті за відсутності інших варіантів дозвілля.

Діти та дорослі також відзначили погіршення поведінки дітей. Вихователі розповіли, що діти більше не слухаються їх так, як це було раніше. Дівчата 6-9 років розповіли про те, що однією з найбільших їхніх проблем є бійки серед дітей. Дорослі (вихователі та фахівці) розповіли про посилення агресії серед дітей різного віку, зазначаючи, що це в цілому застосовне до обох статей, але до хлопців все ж більше. Певна агресія, здається, пов'язана з труднощами з самоконтролем; соціальні працівники повідомили про випадок з одним хлопчиком, в якого бувають напади жорстокості, але після того, як він заспокоюється, він пояснює, що не може контролювати себе і боїться, що може травмувати

інших. Представники гуманітарних агентств повідомляють про занепокоєння щодо ризикованої поведінки (наприклад, зловживання наркотиками та правопорушення), насамперед, серед хлопців.

Висновки, наведені вище, відповідають результатам дослідження ЮНІСЕФ «Діти на лінії розмежування» за 2017 рік, в якому повідомляється про часті симптоми психологічних розладів, наприклад, тривоги, нічні кошмари, енурез, збільшення випадків ризикованої поведінки, депресія, гіперактивність, соціальна самоізоляція та приступи паніки, що викликаються гучними звуками або несподіваними дотиками.²³ Вони також відповідають даним, які підлітки надали у 2017 році в рамках створення Індексу соціальної згуртованості та примирення ООН для східної України (USE), де вказано, що «Поширення конфлікту пов'язане з виникненням широкого спектру внутрішніх та зовнішніх проблем психічного здоров'я, таких як тривожність, депресія, зловживання наркотиками та агресія, хоча це також пов'язано зі зниженням загальної якості життя та рівня задоволеності життям».²⁴

«Ми звикли до того, що наше поселення обстрілюється. Нам вже не так страшно, як раніше».

Хлопець, 14-17 років

Тривалість конфлікту також призвела до того, що він став «нормальним» для деяких дітей. Під час трьох з чотирьох обговорень, хлопці-підлітки розповідали, що вони вже звикли до обстрілів своїх поселень. В одній групі підлітків дівчата розповідали, що забули поставити конфлікт на лінію життя, яку вони малювали, оскільки вони просто звикли до нього. Вихователі молодших дітей розповіли, що вони працюють з дітьми, які не знають, що таке життя поза конфліктом. Вихователі та фахівці відзначили, що деякі діти вже просто не помічають вибухи. Хоча деякі респонденти вважали, що звикання до конфлікту та реакція на нього допомагають дітям бути у безпеці, соціальні працівники висловили стурбованість тим, що діти настільки звикли до обстрілів та присутності військових, що вони більше не хочуть вживати заходів для власного захисту (наприклад, якщо вночі потрібно йти до сховища).

ДОЗВІЛЛЯ, ІГРИ ТА КУЛЬТУРА

Стаття 31: *Кожна дитина має право на відпочинок і дозвілля та вільно брати участь у культурному житті та займатися мистецтвом.*

Конфлікт вплинув на різноманітність варіантів дозвілля, доступних дітям. Хоча в середньому діти-підлітки оцінювали свої можливості відпочивати найвищим балом у порівнянні з іншими сферами, що базуються на

їхніх правах (при цьому переважна більшість говорила, що вони можуть відпочивати часто або завжди), конфлікт змінив те, що саме діти можуть робити в свій вільний час.

«Нашим дітям нема куди піти, нема чим зайнятись».

Мати

Більшість місць, де діти грались (наприклад, ліси та поля), наразі повні вибухівки, а наявність військових у населених пунктах іноді утримує дітей від ігор на вулиці. Хлопці 6-9 років зазначили, що майданчик у їхньому населеному пункті пошкоджений і в них немає безпечного місця для гри, що відповідає їхньому віку. Вихователі пояснили, що багато дитячих майданчиків були пошкоджені під час конфлікту, і їх ніхто не ремонтує. Незважаючи на те, що діти усвідомлюють ризики, були повідомлення про дітей (зокрема про хлопців), які граються у пошкоджених будівлях або місцях, де є ВЗВ. В обох групах, хлопчики 6-9 років згадували про таке – одна група розповідала про бажання ходити до зруйнованої школи та грати в ігри-стрілялки, а інша про те, що їм подобається гуляти в покинутих місцях та шукати використані патрони. Деякі дівчата-підлітки пояснили, що вони перестали відвідувати місця, де їм подобалось бувати, через ризики травмування від ВЗВ, але вони знають, що хлопці від 8 років продовжують ходити туди. Вихователі та соціальні працівники, чоловіки та жінки, розповідали історії про дітей, які приносять додому ВЗВ, та про страхи та ризики, які виникають через такі дії.

«Хлопчики бігають з іграшковими пістолетами, будують бази та кричать 'Війна!'».

Вихователь-жінка

Здається, дозвілля та ігри хлопців молодшого віку стали більш милітаризованими з початку конфлікту. Деякі хлопці, в тому числі молодшого віку, малювали танки та іншу військову техніку або розповідали про те, як їм подобається уявляти себе в бою. Вихователі-жінки сказали, що хлопчики грають у більш конфліктні та агресивні ігри.

Конфлікт відокремив населені пункти в РКУ, які знаходяться близько до лінії розмежування, від Донецька та Луганська, які раніше були культурними центрами. Деякі діти були об'явлені як зниклі безвісти, після того, як вони поїхали в кіно. Така ізоляція, в поєднанні з виїздом викладачів профільних предметів, обмежила кількість позакласних занять, доступних для дітей. Старші підлітки, вихователі, соціальні працівники та місцева влада скаржилися на те, що клуби та такі гуртки, як шаховий, танцювальний, співу та спортивний, більше не працюють.

«Відсутній розвиток, оскільки нема куди йти, відпочивати або просто гуляти. Коли темніє, всі сидять вдома. Із розваг є лише Інтернет, розмови по телефону та телевізор».

Дівчина, 14-17 років

Натомість діти, як правило, проводять більше свого вільного часу перед телевізором, зі смартфоном або за комп'ютером. Хлопці-підлітки, зокрема, сказали, що вони із задоволенням проводять багато часу, граючи в комп'ютерні ігри; дівчатка-підлітки частіше згадували соціальні мережі, веб-серфінг та спілкування з друзями. В одній групі дівчата 6-9 років сказали, що вони хочуть стати блогерами, щоб спілкуватися із зовнішнім світом. Хоча здається, що більшість дітей насолоджується використанням технологій у вільний час, це одночасно створює проблеми між батьками та дітьми. Вихователі часто негативно говорять про використання технологій дітьми, пояснюючи, що вони «залежать від гаджетів», переживають, що діти стають більш ізольованими, та висловлюють занепокоєння тим, що технології руйнують традиційні цінності. Під час одного обговорення, старші дівчата-підлітки розповіли про деякі ризики в Інтернеті, згадуючи, що іноді дорослі переслідують дітей в Інтернеті. Співробітники гуманітарних агентств, які працюють в РНКУ, відзначили, що з початку конфлікту вони спостерігають роздмухування ненависті та зростання тролінгу в Інтернеті, як направлених на, так і з боку самих підлітків.

ЗДОРОВ'Я

Стаття 24: *Кожна дитина має право на користування найбільш досконалими послугами системи охорони здоров'я. Уряди повинні забезпечити надання якісної медичної допомоги, чистої питної води, поживного продовольства та чисте навколишнє середовище, та забезпечити інформацією щодо здоров'я та добробуту для збереження здоров'я дітей.*

Конфлікт створив не тільки ризики для стану здоров'я, він став причиною обмеження доступу до якісної медичної допомоги. Соціальні працівники розповіли про те, що під час обговорень з медичними працівниками лікарі відзначають як збільшення рівня таких захворювань як гостра респіраторна вірусна інфекція та кашель, так і появу нових захворювань. Лікарі пов'язують такий підвищений рівень захворюваності зі стресом, поганою якістю води та недостатньою кількістю й низькою якістю їжі, зазначаючи, що вони спостерігають зниження імунітету. Спалахи хвороб іноді призводять до закриття шкіл на карантин.

Конфлікт збільшив ризики для здоров'я внаслідок пошкодження основної інфраструктури водопостачання та водовідведення, а саме, трубопроводів, насосів та очисних споруд. Приблизно 1/3 домогосподарств, які знаходяться за 20 км від лінії розмежування, скаржаться на брак води.²⁵ Під час проведення оцінювання було відзначено проблему пошкодження інфраструктури водопостачання та водовідведення.

Проблеми були особливо серйозними в одному місці в Донецькій області, де відсутність води або її низька якість згадувалися вихователями чоловіками та жінками у всіх фокус-групах та в обговореннях з молодшими хлопцями. Вихователі розповіли про те, що вода в цій місцевості більше не очищається, отже, її беруть прямо з річки, куди також скидаються стічні води. Вихователі пояснили, що у дітей спостерігається зростання кількості шлункових захворювань.

Пошкодження інфраструктури водопостачання може призвести до того, що діти тепер повинні брати на себе обов'язки, виконання яких раніше від них не вимагалось. В одній групі хлопці 6-9 років розповіли про те, що води не вистачає, та як важко носити відра з водою.

Недостатня кількість їжі та неналежне харчування також погіршують стан здоров'я деяких сімей. Вчителі розповідають, що вони знають сім'ї, де діти не отримують достатньої кількості харчування. В одній групі старші хлопці-підлітки розповіли, що батьки отримують нижчу зарплату через конфлікт, і що грошей не завжди вистачає на повноцінне харчування. Під час одного семінару з 3-5-річними дівчатами, дві дівчини розповіли про проблеми з їжею. Одна пояснила, що їй подобається їсти фрукти, але батьки рідко можуть дозволити собі їх купити. Інша розповіла про те, як вона переживає за те, що птахи з'їдять весь урожай, а її сім'ї не буде що їсти. Хоча ці проблеми і не зазначаються під час всіх семінарів, це говорить про те, що для деяких дітей страх браку харчування є частиною життя.

Діти та їхні сім'ї також страждають через обмежений доступ до медичної допомоги та зниження якості такої допомоги. Оскільки дві третіх медичних закладів у районах, найближчих до лінії розмежування, пошкоджені, 38 відсотків домогосподарств заявляють про недостатність медичних послуг.²⁶ Під час обговорення, вихователі-жінки розповіли про те, що територія лікарні є одним з найнебезпечніших місць у їхньому поселенні, оскільки поблизу знаходяться військові, тому лікарню часто обстрілюють.

«Якщо ви цінуєте своє здоров'я, вам доведеться їхати в інше місто за медичною допомогою».

Дівчина, 14-17 років

Кластер з питань охорони здоров'я та харчування повідомляє, що з 2014 року понад 1500 медичних працівників покинули зону, постраждала від конфлікту, що призвело до нестачі персоналу. Поставки медикаментів та медичного обладнання нерегулярні.²⁷ Діти-підлітки та дорослі повідомляють, що якість та своєчасність надання медичної допомоги знизилася з початку конфлікту. Під час семи обговорень з восьми, підлітки розповідали про проблеми доступу до якісної медичної допомоги. Підлітки говорили про страх помилкового діагнозу або проблем зі здоров'ям, які медичні працівники можуть залишити без уваги. Деякі казали, що їм здається, що гарні лікарі не хочуть залишатись у населених пунктах через погані умови життя.

У кількох групах, дівчата-підлітки розповідали про те, що люди часто довго чекають приїзду швидкої допомоги, і про те, що деякі люди у їхніх населених пунктах померли через це. Часто в більш ізольованих населених пунктах є лише фельдшерський пункт (або він є в сусідньому населеному пункті); дівчата розповіли про короткий час роботи та обмежений спектр послуг у такому закладі. Деякі підлітки вважали проблемою відстань до аптеки та дефіцит медичних товарів.

Конфлікт зруйнував шляхи сполучення між окремими сільськими медичними закладами та більшими медичними закладами, які розташовані в міських центрах. Багато дітей-підлітків, як хлопці, так і дівчата, пояснили, що в їхніх населених пунктах не вистачає спеціалізованих медичних служб, та що вони стикаються з проблемою, коли спочатку потрібно отримати направлення, а потім добратися до місця надання відповідної послуги. Вихователі розповіли про проблеми, пов'язані із поїздками до іншого міста за медичною допомогою. В одному населеному пункті на Луганщині вихователі-чоловіки зауважили, що автобус до міста, де можливо отримати відповідні послуги, ходить лише три рази на тиждень. Через проблеми, пов'язані з поїздкою для отримання медичної допомоги, та через обмеження доступу до якісної медичної допомоги особливо страждають малозабезпечені сім'ї.

ОСВІТА

Стаття 28: Кожна дитина має невід'ємне право на освіту. Шкільна дисципліна забезпечується методами, що ґрунтуються на повазі до гідності дитини та її прав.

Школи, розташовані на лінії розмежування, регулярно обстрілюються, що впливає на освіту та добробут тисяч дітей та вчителів.²⁸ Кластер з питань освіти повідомив, що персонал понад 150 шкіл на сході України стурбований близькістю до військових дій, а з 62 шкіл поступали скарги на вибухонебезпечні предмети на їхніх територіях. Через військові дії з початку конфлікту було пошкоджено понад 750 навчальних закладів.²⁹ Більше 50% домогосподарств, що знаходяться в межах 5 км від лінії конфлікту, повідомляють про обстріли шляхів до навчального закладу.³⁰

Школи часто вважаються небезпечними для дітей та дорослих. 10-13-річні хлопці та дівчата розповідали, що вони не відчували себе в школі в безпеці через ризик несподіваних обстрілів. Вихователі-чоловіки як в Донецькій, так і в Луганській областях повідомили, що школи обстрілюються.

«У школі небезпечно знаходитись вдень та вночі».

Батько

Кластер з питань освіти повідомляє, що у 45% шкіл у постраждалих областях туалети не відповідають стандартам та недостатнє водопостачання.³¹ Одна група старших хлопців-підлітків повідомила про проблему низької якості води в школах, та про те, що проблему не було вирішено, незважаючи на скарги. Хоча діти не згадували санітарно-гігієнічні приміщення під час обговорень, міжнародні дослідження виявили, що приміщення ВСГ, що не відповідають вимогам, призводять до відсутності або затримки менструацій у дівчат.³² Багато шкіл з обох сторін лінії розмежування намагаються пережити зиму через старі системи опалення або відсутність ресурсів для придбання палива. Взимку батьки іноді не відпускають дітей до школи, особливо якщо в класах занадто холодно.

Якість освіти на лінії розмежування також знизилася внаслідок виїзду вчителів. Вихователі та діти згадували, що деякі вчителі поїхали через конфлікт, і це призвело до, зокрема, недостатньої кількості вчителів профільних предметів.

Травми та розлади, пов'язані з конфліктами, також створюють перешкоди для навчання дітей. Представник гуманітарного агентства зазначив, що, хоча діти з інвалідністю внаслідок інцидентів з ВЗВ іноді можуть повернутися до школи, самі школи часто не можуть забезпечити їх умовами та не відповідають певним потребам. Було наведено приклад про хлопчика, який втратив руку внаслідок інциденту з ВЗВ; він повернувся до школи, де не отримав додаткової допомоги або додаткового часу на іспитах, незважаючи на те, що йому потрібно було навчитися писати іншою рукою. Школи іноді не можуть надавати допомогу дітям, які переживають психологічні розлади внаслідок конфлікту. Одна дівчина розказала, що її сестра кинула школу після психологічного зриву; вона перевелась в іншу школу, але їй дуже важко брати участь у шкільному житті в повному обсязі.

Кілька груп дітей (хлопці та дівчата-підлітки) та одна група вихователів-жінок повідомили, що вчителі не завжди ставляться до дітей з повагою.

«Школа викликає у нас лише негативні емоції. Вчителі нас зневажають, ображають і спілкуються зверху».

Хлопець, 14-17 років

В одній групі, старші дівчата-підлітки зазначили, що школярі страждають від «приниження» з боку вчителів. Серед підлітків, які вважали, що вчителі зневажливо ставляться до дітей, найпоширенішою скаргою було те, що вчителі не вислуховують підлітків та не зважають на їхні ідеї та проблеми.

І дівчата, і хлопці-підлітки також пояснили, що їхній шкільний досвід включав булінг з боку інших дітей, причому дівчата частіше визнають це серйозною проблемою. В одній групі дівчата згадали, що знають дівчину, яка кинула школу через булінг.

Діти розповідають, що найчастіше жертвами булінгу стають діти з іншого соціального прошарку, із зовнішністю, що відрізняється, або з іншими

інтелектуальними можливостями. Це підтверджується висновками дослідження, проведеного серед підлітків для Індексу соціальної згуртованості та примирення ООН для східної України (USE), в якому було встановлено, що факторами, які визначають жертву, є зовнішній вигляд, головним чином, ожиріння або брудний одяг, а також її соціально-економічний статус.³³ Однак деякі діти також заявляли, що діти, в яких виникли розлади під час перебування у школі, також ризикують стати об'єктами булінгу; ризик булінгу внаслідок прояву емоцій вищий для хлопців. У цілому, діти не вірять у здатність вчителів або батьків вирішити проблему булінгу та бояться реакції з боку кривдників, якщо повідомлять про цю проблему дорослим.

«Мене щодня критикують, принижують, обзивають, але я вже звикла до цього... дорослі нам не допомагають. Ми мусимо самі вирішувати свої проблеми».

Дівчина, 14-17 років

Проблеми, озвучені дітьми та вихователями, підтверджуються результатами дослідження, проведеного серед підлітків для USE, в якому показано, що серед підлітків, які живуть у районах поблизу лінії розмежування, вища тенденція кинути школу, вищий ступінь нормалізації булінгу як явища та нижчий рівень підтримки вчителів порівняно з підлітками в інших місцях на Донбасі.³⁴

«Після 9-го класу краще вступати в ПТУ. Я хочу швидше отримати професію і почати заробляти гроші. Я хочу стати незалежним».

Хлопець, 14-17 років

Хоча більшості хлопців та дівчат здається, що їхні однокласники часто або завжди закінчують 11 класів, діти та вчителі відзначають все більше бажання дітей закінчити школу після 9-го класу та здобути професійну освіту. І дівчата, і хлопці-підлітки сказали, що вони прагнуть отримати професію та почати заробляти раніше, крім того, додатковим стимулом є стипендії, які виплачуються в ПТУ. Діти зауважили, що хлопці частіше, ніж дівчата, не продовжують навчання у старших класах та не здобувають вищу освіту. У цьому оцінюванні відсутні дані для порівняння освітнього вибору дітей до та під час конфлікту. Проте вважається, що проблеми, які виникли в сім'ях щодо отримання доходу, можуть призвести до того, що все більше дітей прагнутимуть фінансової незалежності в більш ранньому віці.

Представники гуманітарних агентств повідомляють, що в дівчат з ромської громади найвищий ризик стати жертвами гендерного насильства, що, у свою чергу, впливає на їхнє навчання у школі. Вони повідомляють, що роми не вважають освіту дівчат необхідною, тому дівчата часто залишають школу у 16 років, щоб вийти заміж. Висловлювались занепокоєння, що переміщення внаслідок конфлікту призвело до приєднання менших общин ромів до більших ромських громад, де дотримання традицій, таких як ранній шлюб, лише посилюється. Оскільки в ромів часто не буває свідоцтв про народження та інших офіційних документів, вони можуть не враховуватися в офіційній статистиці щодо відвідуваності та закінчення закладу освіти, що ускладнює розуміння повного обсягу проблеми.³⁵

Виїзд багатьох сімей з населених пунктів, розташованих поблизу лінії розмежування, створив проблеми для освіти внаслідок низької кількості учнів. Вчителі повідомляють, що в деяких випадках лише одна чи дві дитини прагнуть продовжувати навчання в школі після 9-го класу, але існує закон, за яким у класі повинно бути мінімум п'ять учнів. Хоча вчителі згадували, що вони іноді можуть домовитись про продовження освіти, низька кількість учнів та потенційне закриття класів можуть змусити учнів перейти в школу, що знаходиться далі, щоб продовжити навчання після 9-го класу.

У цілому, Міністерство освіти повідомляє про збільшення кількості школярів, які змушені долати

великі відстані до школи. Посадові особи зазначили, що вони знають про школярів, які долають понад 80 км, а один батько заявив, що його донька щодня їздить понад 100 км до школи.

Діти, які живуть у РНКУ, повідомляють про проблеми визнання їхніх освітніх документів та досягнень. Вихователі розповіли про дітей, які отримали свідоцтва про освіту в РНКУ, але яким не дозволили продовжувати навчання в РКУ, поки вони не склали українські іспити. Як ініціативу для зменшення наслідків певних проблем, Міністерство освіти створило можливості для дистанційного навчання дітей, що проживають у РНКУ, які дозволяють їм дистанційно проходити українську навчальну програму. Однак організації, які працюють в РНКУ, повідомляють, що необхідність відвідувати школу в РНКУ та віддалено вивчати українську навчальну програму може призвести до перенавантаження школярів. Тривала робота у відповідному напрямку також сприяла тому, що школярам було дозволено перетинати лінію розмежування під час літніх іспитів для їх складання в РКУ.

ЗАХИСТ ВІД НАСИЛЬСТВА, ЗЛОВЖИВАНЬ ТА ВІДСУТНОСТІ ПІКЛУВАННЯ

Стаття 19: Уряди вживають всіх необхідних заходів з метою захисту дітей від усіх форм насильства, зловживань, відсутності піклування чи небального поводження з боку батьків чи будь-якої іншої особи, яка турбується про них.

Стаття 34: Уряди зобов'язані захищати дітей від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуальних розбещень.

У звіті ОГП за 2019 рік повідомляється, що організації, які надають послуги з управління справами, звітували про збільшення скарг з початку конфлікту щодо відсутності піклування, а також щодо таких форм гендерного насильства, як домашнє насильство, сексуальні домагання, експлуатація та ризик сексуального насильства.

В оцінюванні рівня захисту, який було визначено REACH у 2019 році, зазначається, що «В контексті України концепція насильства в сім'ї багато в чому вважається приватною справою, а через відсутність відповідних служб та безкарність винних осіб, загрозу знуцань, остракізму та подальшого насильства про нього, зазвичай, не повідомляють».³⁶ Цей висновок було оприлюднено під час обговорень з представниками гуманітарних агентств. Ці представники повідомили про те, що вони спостерігають зростання рівня насильства в сім'ї з моменту початку конфлікту, в першу чергу щодо жінок, і що найпоширенішими формами жорстокого поводження були психологічне та фізичне насильство. Домашнє насильство в сім'ях впливає на дітей, оскільки вони зазвичай є або його суб'єктами, або свідками. Хоча

домашнє насильство не було головною проблемою під час більшості дитячих семінарів, під час одного обговорення, дівчата 6-9 років виділили його як одну з найбільших проблем, які в них виникли.

«Ми бачимо, як батьки сваряться. Діти бояться криків батьків. Ми боїмося, що після сварки один із батьків може залишити сім'ю».

Дівчинка 6-9 років

Під час двох обговорень, дівчата-підлітки також згадували що батьки іноді б'ють, дають ляпаси або кричать на дітей, коли вони погано поведуться або висловлюють свої думки.

Під час семінару з працівниками гуманітарних агентств та організацій громадянського суспільства, які працюють у РНКУ, питання домашнього насильства обговорювалось детально. Учасники зазначили, що деякі основні фактори існували і до конфлікту, зокрема: сприйняття насильства як способу вирішення суперечок; уявлення про те, що іноді насильство демонструє турботу злочинця про жертву; норми, що обмежують обговорення домашнього насильства; і досвід насильства дорослих у дитинстві. Однак вони зазначили, що конфлікт додав певних факторів, що підвищили рівень насильства в сім'ї. По-перше, відчувається, що зростання безробіття та прийняття негативних механізмів адаптацій, включаючи зловживання алкоголем та наркотиками, збільшують ризик насильства. Також зрозуміло, що конфлікт підвищив терпимість до насильства в суспільстві в цілому, при цьому рівень жорстокості зріс. Вважається, що домашнє насильство набуває більш жорстких та жорстоких форм завдяки легкому доступу до зброї; один учасник переказав історію про те, що чоловік кинув гранату в будинок своєї колишньої. Загалом, відчувається, що стримування та покарання за домашнє насильство зменшилися, оскільки поліція наразі вважає це другорядним питанням, за умови відсутності летального наслідку. Виявлений ріст насильства в сім'ї та в інтимних стосунках збігається з висновками з інших контекстів, що дозволяє припустити, що насильство в сім'ї та між інтимними партнерами часто є найбільш поширеною формою гендерного насильства в поточних гуманітарних умовах.³⁷

Як вже згадувалося раніше, дівчата-підлітки повідомляли про сексуальні домагання з боку військових, також є повідомлення про неповнолітніх дівчат, які займаються комерційним сексом з військовими (іноді сподіваючись завагітніти, щоб отримати пільги).

«Військові роблять нам непристойні зауваження та переслідують нас. Нам страшно, тому ми тікаємо від військових, коли бачимо їх. Військові зупиняють машину поруч із дівчатами на вулиці, торкаються їх та розмовляють з ними. Батьки не дозволяють нам виходити з дому ввечері».

Дівчина, 14-17 років

Крім того, є побоювання, що дівчатам може загрожувати сексуальне насильство з боку невійськових. Вихователі-жінки розповіли про свою стурбованість тим, що старші дівчата можуть бути зґвалтовані цивільними під час прогулянок у темний час доби. Брак вуличного освітлення назвали фактором ризику, а кілька дівчат повідомили, що не почувуються в безпеці в темний час доби.

Під час деяких обговорень дівчата-підлітки висловили занепокоєння щодо сексуальних стосунків неповнолітніх дівчат та старших чоловіків. Одна дівчина повідомила, що її 15-річна сестра була у стосунках із 29-річним чоловіком, а її мати це підтримувала. Інші дівчата розповідали, що іноді «батьки тиснуть на дівчат, щоб вони спокусили заможного чоловіка».

Обговорення сексу з дітьми залишається табу, що створює перешкоди для підтримки шанобливих стосунків, безпечної сексуальної практики та заохочення подання скарг на сексуальне насильство. Респонденти пояснювали таке ставлення серед старшого покоління відповідним замовчуванням теми в радянські часи та впливом Православної Церкви. На запитання про сексуальне насильство у стосунках, в одній групі старші дівчата-підлітки відповіли: «Можливо, є випадки насильства, але про це не говорять. Це соромно».

ЗЛОВЖИВАННЯ АЛКОГОЛЕМ ТА НАРКОТИКАМИ

Стаття 33: Уряди вживають всіх необхідних заходів, щоб захистити дітей від незаконного зловживання наркотичними засобами та психотропними речовинами, не допускати залучення дітей до протизаконного виробництва таких речовин і торгівлі ними.

Як згадувалося раніше, надмірне вживання алкоголю військовими стало поширеною проблемою як для дітей, так і для дорослих. Крім цього, під час п'яти обговорень з восьми, підлітки висловлювали занепокоєння зловживання алкоголем чи наркотиками дітьми або дорослими цивільними. І дівчата, і хлопці-підлітки розповідали про те, що вони налякані рівнем наркоманії в їхніх поселеннях.

Представники гуманітарних агентств, що працюють з обох сторін лінії розмежування, поділилися спостереженнями та поодинокими повідомленнями про зростання наркоманії, інколи заявляється, що люди стали вживати алкоголь чи наркотики як механізм адаптації. Щодо зловживання наркотичними речовинами серед чоловіків, у сфері відповідальності за гендерне насильство повідомили, що конфлікт суттєво вплинув на здатність чоловіків виконувати свої традиційні гендерні ролі захисника та добувача, що змушує чоловіків вдаватися до негативного механізму адаптації, включаючи збільшення споживання алкоголю.³⁸

«Іноді навіть восьмирічні та дев'ятирічні хлопці п'ють пиво».

Дівчина, 10-13 років

Вихователі висловили подібні занепокоєння щодо зловживання наркотичними речовинами у сім'ях та побоювання, що діти спостерігають та копіюють поведінку дорослих. Хоча згадувалося, що діти експериментували з вживанням алкоголю та наркотиків і до конфлікту, вихователі вважають, що конфлікт загострив проблему. Вихователі-чоловіки повідомили, що діти іноді пробують наркотики у 12 років і можуть перейти на сильніші наркотики протягом року. В одній фокус-групі вихователі-чоловіки повідомили, що люди з інших міст використовують місцевих дітей у торгівлі наркотиками, дають їм наркотики для продажу. Самі діти також повідомили про тиск з боку однолітків щодо вживання алкоголю та наркотиків:

«У компанії однолітків чи дітей старшого віку небезпечно, оскільки вони пропонують нам алкоголь та наркотики».

Хлопець, 10-13 років

Учасники зауважили, що, хоча траплялися випадки, коли і дівчата, і хлопці починають вживати наркотики, для хлопців ризику вищі. Цей висновок підтверджується даними дослідження USE, де вказано, що хлопці-підлітки частіше, ніж дівчата, вирішують проблеми шляхом екстерналізації поведінки, включаючи наркоманію.³⁹ Один представник гуманітарного агентства зауважив, що хлопцям важче говорити «ні» на пропозиції вжити алкоголь або наркотики, оскільки вони бояться виглядати слабкими.

ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ

Стаття 17: Кожна дитина має право на доступ до надійної інформації із різних джерел, а уряди повинні сприяти ЗМІ у поширенні інформації, зрозумілої для дитини. Уряди повинні захищати дітей від матеріалів, що можуть завдати їм шкоди.

«Ми не довіряємо інформації, яку ми отримуємо. Дуже багато обману та неправдивої інформації».

Хлопець, 14-17 років

«Ми можемо отримати інформацію, але ця інформація не завжди є правдивою або надійною. Ми не можемо повністю довіряти жодному джерелу. Це як з історією: всі пишуть її так, як їм вигідно».

Дівчина, 14-17 років

Напрочуд послідовним висновком під час обговорень з дітьми-підлітками було те, що вони вважають, що інформація, до якої вони мають доступ, не є надійною (дані 7 обговорень з 8 із підлітками). Дівчата говорять про менший доступ до надійної інформації, ніж хлопці.

Діти (і дівчата, і хлопці) шукають інформацію з різних джерел, включаючи соціальні мережі, Інтернет, газети, телебачення та дорослі, яким вони довіряють, наприклад, батьки та вчителі. Однак вони, як правило, скептично ставляться до правдивості інформації, до якої вони мають доступ. Деякі діти вважають, що дезінформація не цілеспрямована, а інші вважають, що інформація та новини використовуються для поширення різних ідей. Хоча деякі діти довіряють інформації, яку надають дорослі, інші вважають, що батьки часто брешуть, намагаючись захистити дітей. Кілька дітей, хлопці та дівчата, розповідали про важливість триангуляції інформації, перевірки різних джерел, щоб побачити, наскільки по-різному або однаково подаються дані.

Хоча здається, що право дітей на інформацію обмежене, позитивним результатом є розвиток критичного мислення дітей. Такі можливості можуть бути більше розвинені, щоб допомогти дітям краще оцінювати якість та надійність інформації, яку вони отримують. Під час конфлікту, коли використовуються складні пропагандистські та дезінформаційні кампанії,⁴⁰ такі навички можуть допомогти дітям визначати правдиву, рятівну та життєствердну інформацію й протидіяти інформації, яка створена для поширення конфлікту.

ПОВАГА ДО ПОГЛЯДІВ ДИТИНИ

Стаття 12: Кожна дитина має право висловлювати свої погляди, почуття та бажання з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага. Це право поширюється на всі сфери життя, наприклад, на імміграційні процедури, побутові рішення або повсякденне життя дитини.

«Коли ми розмовляємо з дорослими, ми хочемо, щоб нас слухали, а не змушували замовкнути».

Хлопець, 14-17 років

Ще одним вражаючим висновком в усіх фокус-групах з підлітками було те, що дітям здається, що дорослі не слухають або не цікавляться їхніми проблемами. Деякі представники гуманітарних агентств повідомили, що в Україні поширене ставлення, що думка дітей неважлива, і що дорослі знають все краще за дітей. Це призводить до обмеження можливостей дітей вільно висловлювати свою думку і зменшує ймовірність того, що думки дітей будуть сприйняті серйозно. У висновку Комітету з прав дитини за 2011 рік зазначається, що справжня участь дітей у громаді та громадському житті недостатня, і що участь дітей у процесах прийняття рішень все ще залишається винятком, а не правилом.⁴¹ У дослідженні «Голоси дітей», під час якого в Україні були опитані діти віком від 13 до 17 років, встановлено, що діти часто бояться висловлювати свою думку через страх глузування, тиску або покарання з боку дорослих.⁴² Під час проведення цього оцінювання діти повідомили, що дорослі говорили «зрозумієте, коли станете старші» – але діти відчували, що їхня думка важлива зараз.

«Війна вплинула на нас. Батьки думають, що ми ще маленькі, але сьогодні сприйняття світу інше. Ми бачимо помилки, які роблять наші батьки, і ми розуміємо більше, ніж вони».

Дівчина, 14-17 років

У кількох випадках діти відчували, що батьки їх слухають і враховують їх думки, коли приймають рішення щодо побутових справ. Однак це не постійне явище, а в невеликій кількості випадків діти повідомили, що батьки вдаються до насильства, намагаючись змусити дітей не висловлювати власні думки.

«У нашому місті багато сімей не хочуть дослухатися до думок дітей і навіть вдаються до насильства».

Дівчина, 14-17 років

Відповідно, підлітки говорили про власні обмежені можливості вільно висловлювати свою думку в школі або давати поради щодо рішень, пов'язаних з освітою. Ймовірно, це є одним із найпоширеніших джерел невдоволення освітою. В одній групі дівчата-підлітки відзначили, що вважають марним говорити з місцевими органами влади про свої проблеми, оскільки вони не сподіваються, що хтось дослухається до думок дітей.

Відчуття дітей, що дорослі, швидше за все, відмахнуться від їхніх проблем, також може знизити ймовірність того, що діти звернуться за допомогою до дорослих щодо вирішення проблем, які в них виникають. У свою чергу, це може стати перешкодою для отримання дітьми належного захисту та допомоги.

«Суспільство вважає наші проблеми неважливими». *Хлопець, 10-13 років*

Один представник гуманітарного агентства зазначив, що вони також відслідковують обмежені можливості участі дітей у прийнятті рішень, і це гальмує розвиток критичного мислення. У свою чергу, вони вважають, що це призводить до зменшення вміння підлітків приймати систематичні обґрунтовані рішення, і, отже, вони стають більш вразливими до впливу негативних рольових моделей, зменшується їхня здатність відмовлятися від ризикованих дій.

Коли ми отримували відгуки після декількох семінарів з підлітками, діти розповіли про те, що вони справді цінують можливість донести до дорослих свою думку, що їх слухають. Очевидно, що хлопці та дівчата-підлітки бажать, щоб дорослі їх вислуховували та враховували їхні думки у рішеннях як у приватній, так і публічній сфері. Представник гуманітарного агентства відзначив, що вони відчують певну агресію з боку підлітків, пов'язану із спробами захистити свою думку та самостійність у контексті, коли їхні думки не розглядаються належним чином, якщо вони висловлюють їх спокійно. Представник також зазначив, що там, де були позитивні можливості для участі дітей, вони спостерігали, як підлітки стають більш активними, включаючи здачу крові та волонтерство у громадах, що сильно постраждали від конфлікту. В одній групі дівчата-підлітки спеціально попросили НУО допомогти боротись зі стереотипами, які обмежують можливості участі дітей, та створити ґрунт для підвищення цінності думок дітей.

Стратегії подолання

«Наші батьки також стали друзями, ми разом гуляємо». Хлопчик, 3-5 років

Діти, що брали участь в оцінюванні, продемонстрували цілий ряд стратегій подолання, як позитивних, так і негативних. Соціальні відносини та підтримка друзів та сім'ї є тим, що допомагає дітям пережити складні обставини. У більшості груп діти від 3 до 17 років розповідали про час, проведений з друзями. Деякі зауважили, що одним з небагатьох позитивних наслідків конфлікту було те, що вони подружилися з внутрішньо переміщеними дітьми, які приїхали жити в їхні населені пункти.⁴³ Інші, часто в сільських поселеннях, дуже близьких до лінії розмежування, були засмучені, що деякі їхні друзі переїхали.

Деякі професіонали зауважили, що діти стали більше допомагати один одному, також між дітьми посилюється згуртованість, незважаючи на вік. Однак хлопці-підлітки не можуть бути повністю відкритими зі своїми друзями, оскільки вони бояться знущання через демонстрацію емоцій чи страху; це обмежує цінність дружби як засобу допомоги. Дівчата-підлітки по-різному ставляться до відкритості з друзями. Одні вважають, що лише їхні друзі по-справжньому розуміють їх, а інші стурбовані тим, що друзі можуть зрадити або почати знущатися над ними.

«Потрібно приховувати свій страх. Якщо дізнаються про твій страх, над тобою будуть знущатись».

Дівчина, 14-17 років

Сімейні стосунки також були джерелом допомоги для дітей різного віку. Молодші діти говорили про те, як їм подобається, коли батьки грають з ними, і пояснювали, що це допомагає їм почуватися щасливими та спокійними. Підлітки, як правило, відчували, що вони можуть поговорити з батьками про свої відчуття (хоча

хлопці все одно відчують тиск не плакати навіть у сімейному колі). Деякі діти відзначали, що після початку війни вони частіше відвідують родичів. Проте, деякі діти розділені з родичами лінією розмежування, що стало причиною розладів.

Діти-підлітки згадували, що вони намагаються не думати про минуле. І хлопці, і дівчата говорять про «залипати» в комп'ютер та телефон (хлопчики більше говорять про комп'ютерні ігри, а дівчата - про соціальні мережі та спілкування з друзями). Можливо, ці канали є способом втечі дітей від реальності або тимчасового забуття ними повсякденного життя, і, таким чином, стратегією адаптації. Хоча дітям подобається така діяльність, існують певні ризики, пов'язані із використанням соціальних мереж через проблеми з тролінгом, пропагандою та обговореннями самогубств на різних форумах (про що в цьому звіті згадувалось раніше).

Здається, що деякі діти використовують чорний гумор як спосіб адаптації. Одна дівчина-підліток розповіла про те, як було «весело» під час обстрілів. У цій же групі дівчата розповідали жакливі жарти про те, як люди вмирають або втрачають кінцівки.

На жаль, діти також використовують вкрай негативні стратегії подолання труднощів, багато з яких згадувались у цьому звіті вище. Як хлопці, так і дівчата (хоча хлопці частіше) вживають алкоголь та наркотики; повідомлялося, що такі дії стали більш поширеними, ніж до конфлікту, і починаються в молодшому віці. Вихователі заявляли, що діти «почали діяти як злодії» та відвідують покинуті об'єкти нерухомості, щоб їх пограбувати. Також вони повідомляють, що хлопці збирають металобрухт для продажу. Це іноді змушує їх збирати ВЗВ, що збільшує ризик травмування. Також розповідали про дівчат-підлітків, що займаються комерційним сексом з військовими (іноді щоб завагітніти та отримати пільги) для отримання грошей чи матеріальних благ.

Що діти думають про своє майбутнє?

Коли їх попросили розказати про своє бачення майбутнього, деякі підлітки говорили про надію, тоді як інші – лише про відсутність перспективи. В одній групі дівчата-підлітки просто відмовилися говорити про майбутнє. За результатами спостереження за мовою тіла дівчат та під час розширеного семінару, координаційна команда визначила, що дівчата, можливо, не хотіли говорити про майбутнє, оскільки їх поселення регулярно обстрілюється, і тому дівчата не знають, що буде завтра, не кажучи вже про більш віддалене майбутнє.

«Ми не хочемо думати про майбутнє». Дівчина, 10-13 років

Проте в більшості груп діти змогли визначити позитивні речі, які, на їхню думку, чекають на них у майбутньому. Різниця між тим, що дівчата-підлітки та хлопці-підлітки вважали важливим, коли говорили про майбутнє, була дуже чіткою.

У кожній групі (за виключенням тієї, де відмовились говорити про майбутнє) дівчата-підлітки бачили своє майбутнє як таке, що невід'ємно пов'язане з роллю дружини та матері. Таке майбутнє, орієнтоване на сім'ю, сприймалося дівчатами як позитивне. Єдине, про що група дівчат-підліток написала, коли їх попросили подумати про своє майбутнє, – що вони будуть народжувати дітей. В одній групі старші дівчата-підлітки висловили стурбованість тим, що вони не зможуть утримати свою сім'ю, оскільки вони побачили багато випадків розлучень та сімей з батьком або матір'ю одинаком у своєму місті. У більшості груп дівчата також говорили про здобуття вищої освіти, прагнення до академічної успішності та про побудову кар'єри в майбутньому.

Хлопці-підлітки не згадували сім'ю як одну з головних цілей майбутнього. Натомість, надії хлопців на майбутнє, здавалося, більше пов'язані з освітою, кар'єрою та матеріальними благами (наприклад, отримати можливість придбати нові телефони або автомобіль). Як зазначалося раніше, багато хлопців прагнуть покинути школу після 9-го класу та отримати професійну освіту; для деяких це пов'язано з кращими перспективами

щодо майбутніх доходів, а деякі думають, що так буде простіше. Хлопці визначили цілий ряд майбутніх кар'єр, включаючи програміста, поліцейського та прокурора. Деякі хлопці прагнуть почати військову кар'єру, а один хлопчик сказав: «Армія – заняття для справжнього чоловіка». Проте, в інших хлопців перспектива військової служби в майбутньому викликала страх, оскільки вони стурбовані дідівщиною та службою в місцях активних конфліктів. Хлопці-підлітки бачили, що однією з найкращих речей у майбутньому буде більша незалежність та здатність приймати власні рішення.

«У цьому місті можливості відсутні. Нам доведеться просто поїхати. Якщо хтось допоможе, все можна буде відновити».

Дівчина, 14-17 років

Під час трьох із чотирьох обговорень (два з хлопцями та одне з дівчатами), старші підлітки пояснили, що не вважають, що в них буде нормальне майбутнє, якщо вони залишаться у своїх поселеннях. Натомість вони розповіли про свої плани переїхати або до великих міст, наприклад, Харкова чи Києва, або за кордон. Міграція розглядається як спосіб вирішити обмежені кар'єрні можливості у населених пунктах поблизу лінії розмежування, як спосіб досягнути кращого рівня життя та втечі від самого конфлікту. Бажання дітей мігрувати згадували вихователі-чоловіки, в яких бажання молоді поїхати викликало обурення. Гуманітарні агентства, що працюють у РНКУ, відзначають, що молоді люди часто прагнуть мігрувати до Росії (з РНКУ) або до Польщі та Угорщини (з РКУ).

У цілому здається, що діти з більшою надією дивляться в майбутнє, ніж вихователі. Вихователі висловлювали стурбованість тим, що можливості молоді здобути вищу освіту стали більш обмеженими. Конфлікт відокремив населені пункти поблизу лінії розмежування в РКУ від Луганська та Донецька, до яких раніше було легко добиратись для отримання освіти. Зараз у молоді виникає проблема долати надто великі відстані для отримання якісної освіти, а вихователі (та деякі діти) стурбовані тим, чи зможуть сім'ї покрити витрати. У цілому, і діти, і дорослі сподіваються на закінчення конфлікту – на відновлення можливостей освіти та кар'єри й безпеку життя.

Висновок та рекомендації

Для дітей на сході України існує безліч ризиків і труднощів внаслідок конфлікту. Можливості дітей використовувати свої права на освіту, здоров'я, ігри та захист суттєво зменшені. Діти також безпосередньо страждають від фізичних ризиків, наприклад, обстріли, зловживання з боку військовослужбовців та інциденти з ВЗВ, а також від психологічних наслідків конфлікту.

На те, як діти переживають такі ризики, впливають ґендерні норми, які нав'язуються дітям з самого раннього віку. Навіть під час обговорень з дітьми трьох-п'яти років були очевидні ґендерні норми хлопців як активних захисників, а дівчат – як емоційних домогосподарок. Ґендерні норми та нерівність посилюють різні ризики для дівчат та хлопців; наприклад, хлопці більше ризикують отримати травми від ВЗВ, а дівчата більше ризикують постраждати від сексуальних домагань та насильства. Ґендерні норми також впливають на можливості дітей отримати допомогу та обсяги використання ними такої допомоги.

У цьому звіті визначаються напрямки, цілеспрямоване втручання в які може зменшити ризики, що виникають для дітей через конфлікт, сприяти встановленню ґендерної рівності, покращити можливості дітей використовувати свої права та дозволить виховувати наступне покоління активних громадян на сході України.

По-перше, для відображення здатності дітей знаходити рішення проблем, які в них виникають, ми хочемо поділитися рекомендаціями, які надали самі діти під час оцінювання.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДІТЕЙ

Діти усіх вікових груп відповідали на питання, що саме можливо зробити для покращення життя дітей на сході України. Рекомендації, наведені нижче, – адаптоване резюме думок дітей, якими вони висловили власні рекомендації. Для виділення рекомендацій дівчат, хлопців або обох, у дужках після кожної рекомендації вказано літеру (Д означає рекомендації дівчат, а Х – хлопців)

Для всіх дорослих:

- Вислуховуйте нас. Цінуйте нашу думку. Дозвольте нам допомагати вам вирішувати проблеми дітей (Д, Х).
- Визначте припинення конфлікту як пріоритет. Ми віримо, що після припинення конфлікту багато проблем будуть вирішені (Д, Х).
- Навчайте дітей нормам безпеки (Д, Х).
- Голосуйте за людей, які допоможуть вирішити проблеми дітей (Х).

Для батьків:

- Вислуховуйте нас, проводьте час з нами та підтримуйте нас; ваша допомога дійсно важлива для нас (Д).
- Допомагайте нам, коли у нас проблеми із булінгом у школі (Д, Х).
- Проводжайте нас, якщо нам потрібно їхати в місця, які нам здаються небезпечними, наприклад, проходити повз озброєні групи (Д).

Для вчителів:

- Поважайте нас і не принижуйте нас (Д, Х).
- Вислуховуйте скарги дітей на булінг та допомагайте вирішувати такі проблеми (Д).
- Проводьте позакласні заходи та допомагайте нам створювати клуби за інтересами у школі (Д, Х).

Для офіційних органів влади:

- Допомогайте розвивати відповідні служби, місця для ігор та дозвілля в наших громадах (Д, Х).
- Будь ласка, звертайте увагу на ситуацію у віддалених селах. Ми важливі. Вислуховуйте наші проблеми та допомагайте їх вирішувати (Д, Х).
- Допомогайте ремонтувати пошкоджені дороги, водопроводи та будівлі (Х).
- Переконайтеся в наявності вуличних ліхтарів, які допоможуть нам почуватися безпечніше (Д).
- Працюйте над покращенням поведінки військових щодо місцевого населення (Д).

Для дітей:

- Поводьтеся так, щоб захистити себе та інших дітей – не грайте в небезпечних місцях і кажіть «ні» всьому, що може вам зашкодити (Д, Х).
- Будьте добрими до інших дітей і не знущайтеся над ними (Д, Х).
- Піклуйтеся про інших дітей; якщо вони стають жертвами насильства, поговоріть з дорослим, якому довіряєте, або зателефонуйте за номером екстреної допомоги (Д).
- Працюйте з іншими дітьми для допомоги у вирішенні проблеми (Д, Х).
- Не бійтеся висловлювати свою думку. У вас є цінні ідеї (Д).

Для НУО та гуманітарних агентств:

- Допомогайте створювати безпечні місця для гри, наприклад, нові дитячі та спортивні майданчики (Д, Х).
- Продовжуйте роботу над розмінуванням та підвищенням безпеки наших громад (Х).
- Допомогайте налагодити позитивні стосунки між представниками української армії та місцевими жителями (Д, Х).
- Повідомляйте про погану поведінку озброєних угруповань в офіційні органи (Д).
- Продовжуйте надавати допомогу школам та допомагайте створювати безпечні умови для навчання (Д, Х).
- Впливайте на органи місцевої та державної влади для покращення життя дітей (Д).
- Вислуховуйте ідеї та думки дітей – і заохочуйте інших людей звертати увагу на наші ідеї. Боріться зі стереотипами, що голос дитини не має значення (Д).

ДОДАТКОВІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Посилити програми дотримання прав дитини на сході України

Save the Children та інші гуманітарні організації допомагають дотримувати права дитини завдяки безпосереднім діям проти порушень прав дітей та недоліків у наданні послуг. Однак є можливість посилити програми щодо дотримання прав дитини через привертання уваги до покращення можливостей відповідальних працівників виконувати свої зобов'язання та зміцнювати розуміння й можливості дітей, їх вихователів та громадянського суспільства вимагати здійснення прав та притягати інших до відповідальності. Наразі, діти та їхні сім'ї на сході України відчувають, що місцеві адміністрації не зважають на них, і вони не можуть впливати на якість послуг або вимагати від посадовців виконання ними обов'язків.

- Співпраця з Уповноваженим Верховної Ради України з прав дитини та Уповноваженим Президента з прав дитини щодо дотримання прав дітей в Україні на національному та регіональному рівнях.

- Впровадження підходів до соціальної відповідальності щодо дітей для встановлення зв'язків між дітьми та їхніми сім'ями, уповноваженими та тими, хто надає послуги. Вказане включає: покращення доступу до інформації, щоб всі зацікавлені сторони були обізнані про свої права та обов'язки щодо прав дитини, а також забезпечення прозорого, поінформованого процесу прийняття рішень, орієнтованого на дітей; оцінювання послуг та взаємодія для побудови громадянського простору, необхідного для точної оцінки поточної ситуації, та сприяння проведенню відкритих обговорень доступу до та якості послуг для дітей; механізми підзвітності, включаючи плани дій та бюджети, процеси моніторингу в громаді та процедури подання скарг для узгодження спільних зобов'язань з чітким визначенням відповідальності; а також діяльність із заохочення та допомоги урядовим та місцевим органам влади та забезпечення їхнього розвитку.

У рамках підходу до програм з прав дитини рекомендується проводити подальшу роботу для **сприяння участі у них дітей**. Діти прагнуть брати участь і впливати на рішення. У цьому оцінюванні було

показано, що діти детально розуміють наслідки конфлікту і здатні визначити дії для зменшення впливу цих проблем. Перше та найважливіше, діти мають право на участь. Крім того, участь дітей може допомогти покращити втручання у та вирішення проблем, які виникають у дітей та їхніх громад, підтримати розвиток можливостей і впевненості дітей, покращити захист дітей, допомогти їм бути більш поінформованими, а також сприяти позитивній громадянській активності та активній громадянській позиції. Однак наразі соціальні та культурні норми, які надають перевагу голосу дорослих і не визнають права дітей та їхні можливості участі, є перешкодою для належної участі дітей. Діти також намагаються знайти інформацію, якій вони довіряють, щоб використовувати її для інформованого прийняття рішень.

- Робота з вихователями, вчителями та широкими колами населення для розвитку підтримки участі дітей. В якості стратегії покращення підтримки, потрібен розгляд рамкової участі дітей як способу підтримки успіху дітей у навчанні та роботі в майбутньому, а також покращення можливостей дітей приймати інформовані рішення та не вдаватись до ризикованої поведінки.
- Гуманітарні організації повинні моделювати передовий досвід участі дітей для забезпечення можливостей інформованої та етичної участі дітей у межах циклу програми (аналіз, проектування, впровадження, моніторинг, оцінка та інформаційна підтримка). Використання дев'яти основних вимог для інформованої та етичної участі дитини для спрямування зусиль.
- Вивчення підходів, спрямованих на формування навичок критичного мислення та медіа грамотності серед підлітків, підтримання їхньої участі та допомога у протистоянні пропаганді та роздмухуванню ненависті, які поширюють конфлікт та розділяють людей.

Творчий підхід до залучення дітей та громади до обговорень, пов'язаних із гендерною рівністю.

Гендерні норми суттєво впливають на те, як дівчата, хлопці, жінки та чоловіки на сході України переживають конфлікт. Проте, розуміння гендерної рівності, здається, обмежене, і концепція часто стикається зі значним опором, особливо з боку старших поколінь. Здається, гендерна рівність часто сприймається як синонім рівності жінок та дівчат, без визнання того, як хлопці та чоловіки також можуть постраждати від поточних гендерних норм; це, здається, сприяє опорі хлопців та чоловіків (наприклад, в одній групі хлопці-підлітки сказали: *«Нам постійно говорять про гендерну рівність, маючи на увазі, що права жінок та дівчат найбільш порушені. Це означає, що їхні проблеми важливіші для всіх, ніж проблеми хлопців»*). Гендерна рівність також іноді сприймається як західна ідея і як така, що суперечить українським цінностям; таке негативне сприйняття гендерної рівності може поставити під загрозу впровадження програм у деяких сферах.

- Розробка творчих способів проведення обговорень про гендерну рівність без явної згадки про цей термін, щоб подолати початковий опір. Наприклад, обговорення можуть розпочатися з вивчення структур влади та різного досвіду хлопців та дівчат у громаді, не називаючи таку діяльність підвищенням обізнаності щодо гендерної рівності. Навчання також можливо шляхом адаптації навчальної програми Save the Children «Вибір, голоси та обіцянки» для її використання в гуманітарних суспільствах, де переважають консервативні погляди.
- Забезпечення кампанії з покращення потенціалу та підвищення обізнаності щодо гендерної рівності, яка базується не лише на тому, що гендерна рівність може бути корисна дівчатам і жінкам, але також хлопцям і чоловікам.
- Сприяння поширенню позитивних рольових моделей з гендерними різноманітними та нестандартними ролями у процесі діяльності та під час застосування матеріалів. Наприклад, подумайте про можливість запрошення чоловіків і жінок без виражених гендерних традиційних ролей для обговорення в школах їхнього життя та досвіду. Продовження діяльності в рамках програми Save the Children, наприклад, використання зображення, що підкреслюють гендерну рівність без явного згадування про неї (наприклад, книжки-розмальовки, в яких показуються сім'ї, де батьки ділять обов'язки, а діти користуються різноманітними можливостями).
- Визначення можливостей залучення чоловіків до пропагування позитивних моделей маскулінності. Наприклад, подумайте, як залучити чоловіків як рольових моделей для обміну почуттями та передачі важливої інформації в сім'ї, а також для сприяння участі чоловіків у заходах, спрямованих на підтримку дитячих ігор та розвитку. Наприклад, враховуючи скорочення позакласних занять для дітей, розгляньте можливості навчання батьків, у тому числі чоловіків, самостійно управляти позакласними клубами (наприклад, спортивними, шаховими чи співочими клубами).

Урізноманітніть та адаптуйте заходи щодо захисту та психічного здоров'я та психосоціальної підтримки (ПЗПСР), щоб зробити їх більш відповідними статі та реагувати на проблеми, що виникають.

Для дітей на сході України існують багатогранні ризики захисту. Гендерні норми збільшують схильність як хлопчиків, так і дівчат до певних ризиків захисту та можуть обмежити можливості дітей, особливо хлопців, отримати доступ до відповідного захисту та допомоги ПЗПСР.

Наприклад, загальні підходи до ПЗПСР, де часто використовується групова та творча терапія відповідно до гендерних норм, не дуже підходять для хлопців.

Як повідомляється, з початку конфлікту почастишали випадки гендерного насильства, зокрема рівень насильства в сім'ї та між інтимними партнерами. Однак суспільні норми, знущання, обмежений доступ до відповідних послуг та безкарність винних осіб сприяють недостатньому рівню подання відповідних скарг.

Дівчата, хлопці, чоловіки та жінки повідомляють, що бояться присутності військових у своїх громадах через ризики як непрямого насильства, так і жорстокого поводження з боку солдатів.

Батьки та інші вихователі відіграють ключову роль у підтримці психічного здоров'я та добробуту дітей, але напруження, з яким вони стикаються внаслідок конфлікту, іноді, здається, зменшує їхню здатність вислуховувати та підтримувати своїх дітей. Батьки іноді відчувають тиск та приховують власні почуття через страх перевантажити дітей. Зокрема, у чоловіків існує проблема з відкритим вираженням своїх емоцій через ґендерні норми.

Конфлікт суттєво впливає на психічне здоров'я дітей. Окрім поширених повідомлень про зростання рівня депресії та тривоги серед дітей, також виникають занепокоєння щодо самогубств та суїцидальної поведінки. Всесвітня організація охорони здоров'я повідомляє, що самогубство є другою основною причиною смерті серед 15-29-річних у всьому світі.⁴⁴ Тому стратегії запобігання самогубствам повинні бути включені в рамках більш широкої реакції ПЗПСП.

Діти на сході України дуже активні в Інтернеті. Хоча це для них – розвага, яка допомагає відчувати зв'язок з іншими, це також може створювати ризики віктимізації в Інтернеті або залучення до таких дій, як тролінг.

- Сприяння запобігання насильству шляхом підвищення обізнаності щодо власних прав та законодавства в Україні. Інформаційна підтримка для покращення реакції системи кримінального правосуддя щодо підтримання зменшення рівня ґендерного та іншого насильства в сім'ях та громадах.
- Визначення та допомога суб'єктам, які можуть надати спеціалізовану допомогу жертвам насильства, включаючи постраждалих від домашнього та інтимного насильства.
- Сприяння розвитку ефективних, безпечних, конфіденційних, доступних мереж рекомендацій для різного віку щодо ґендерних проблем, сексуальної орієнтації, ґендерної ідентичності або проблем, пов'язаних із ГН. Персонал має бути обізнаний та застосовувати протоколи рекомендацій щодо ГН.
- Зміцнення потенціалу Міністерства оборони та військових сил з питань захисту прав дітей, запобігання насильству, захисту цивільних осіб та ефективних методик, розроблених в інших регіонах конфліктів, для зменшення випадків домагання та насильства над дітьми з боку військових.
- Перегляд підходів ПЗПСП для кращої відповідності потребам хлопців. Використання спорту для розробки підходів, які можуть підтримати відновлення соціального добробуту та психологічного здоров'я. Хоча рекомендується розробляти ПСП підходи, які більше підходять для хлопців, слід не забувати про участь дівчат у спортивних заходах та намагатись не підкреслювати ґендерні норми щодо відповідних видів діяльності

для хлопців і дівчат у такому підході. Навчання можливо провести відповідно до програми Save the Children «Заняття для життя», розробленої для Йорданії та Індонезії, де використовується футбол як спосіб підтримки добробуту дівчат та хлопців.

- Реалізація заходів, що підтримують позитивне виховання для покращення стосунків з вихователем дитини, а також заохочення вихователів обговорювати з дітьми те, що відбувається, і навчити ділитися почуттями. Надання допомоги дорослим (наприклад, ресурси та групи підтримки).
- Вивчити способи посилення запобігання самогубствам та пом'якшення наслідків у рамках гуманітарних втручань. Наприклад, суб'єкти гуманітарної діяльності мають скласти відповідні протоколи рекомендацій щодо ризиків самогубства, а також забезпечити навчання та підтримку персоналу для застосування цих документів з урахуванням найкращих інтересів дитини. До розробки профілактичних кампаній можливо залучити дітей, вихователів, вчителів, соціальних працівників та громадських діячів.
- Включення заходів щодо безпечної поведінки в Інтернеті в заходи захисту дітей, роботу з дітьми та вихователями для допомоги у виявленні ризиків та сприяттні підвищенню безпеки в Інтернеті.

Продовження заходів для створення образу шкіл як безпечного простору та якісного навчального середовища.

- Конфлікт в Україні суттєво вплинув на освіту дітей в Україні через фізичне пошкодження будівель, переїзд вчителів та закриття класів. Діти та вихователі часто бояться, що школа буде обстріляна. Досвід дітей щодо навчання руйнується досвідом принижень з боку вчителів та булінгу з боку однолітків.
- Продовження діяльності в Україні щодо виконання Декларація про безпеку шкіл, міжурядового політичного зобов'язання, що надає країнам можливість надавати допомогу для захисту освітнього процесу під час збройних конфліктів; важливість продовження освіти під час конфліктів; та здійснення конкретних заходів для стримування використання шкіл для військових цілей та зменшення нападів на школи.
 - Впровадження програм втручання для подолання насильства (включно з психологічним) щодо дітей у школах, яке здійснюється однолітками, вчителями та іншим шкільним персоналом. Вказане може включати сприяння у розробці шкільних норм поведінки для захисту, у тому числі заходи реагування на фізичні та принизливі покарання та булінг, а також допомогу вчителям розвивати навички не каральної, а позитивної дисципліни та управління класом, сприятливі для дітей.
 - Підтримка діяльності, що сприяє участі дітей у шкільному житті, співпраця з вчителями для допомоги у розвитку зазначеного.
 - Підтримка шкіл для впровадження інклюзивної освіти; в рамках цього, забезпечення задоволення конкретних потреб дітей, які вижили після насильства та інцидентів, пов'язаних з конфліктом.

Додаток 1: Перелік респондентів

Група зацікавлених сторін	к-сть жінок	к-сть чоловіків	Підхід
Діти, 3-5 років	6	14	Семінар-практикум
Діти, 6-9 років	12	12	Семінар-практикум
Діти, 10-13 років	13	16	Семінар-практикум
Діти, 14-17 років	17	17	Семінар-практикум
Вихователі	11	9	Фокус-групова дискусія
Вчителі	2	1	Фокус-групова дискусія
Соціальні працівники	5	0	Фокус-групова дискусія
Гуманітарні організації РНКУ	7	1	Семінар-практикум
Представники Данської ради у справах біженців	1	0	Співбесіда з ключовим респондентом
Представники Донецького відділу освіти	2	0	Співбесіда з ключовим респондентом
Представники Донецького відділу у справах дітей, сім'ї та молоді	1	2	Співбесіда з ключовим респондентом
Представники People in Need	1	0	Співбесіда з ключовим респондентом
Представники фонду «Слов'янське серце»	1	0	Співбесіда з ключовим респондентом
Представники ЮНІСЕФ	1	1	Співбесіда з ключовим респондентом
Представники ЮНФПА	3	0	Співбесіда з ключовим респондентом
Save the Children, Технічний спеціаліст з питань захисту дітей	1	0	Співбесіда з ключовим респондентом
Save the Children, Технічний спеціаліст із ґендерних питань	0	1	Співбесіда з ключовим респондентом

Додаток 2: Примітки

- 1 ОКГП Україна Огляд гуманітарних потреб (ОГП), 2019
- 2 ОКГП Україна Огляд гуманітарних потреб (ОГП), 2019
- 3 ОКГП Україна Огляд гуманітарних потреб (ОГП), 2019
- 4 Один семінар для дітей віком 3-5 років був змішаним.
- 5 Комітет з прав дитини, Загальний коментар №12, «Право дитини бути почутою», 2009
- 6 Закон України про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, Відомості Верховної Ради (ВВР), 2005 р., № 52, с. 561, зі змінами, внесеними у 2012 та 2014 роках
- 7 Міністерство соціальної політики України та Фонд ООН у галузі народонаселення (ЮНФПА), Восьма періодична доповідь про виконання Україною Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, 2018 рік
- 8 Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок, Заклучні зауваження до восьмої періодичної доповіді України, 2017 рік
- 9 ЮНФПА, Сучасне розуміння маскулінності: ставлення чоловіків до гендерних стереотипів та насильства щодо жінок, 2018 рік
- 10 Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок, 2017 рік
- 11 ООН Жінки, гендерний аналіз: Вплив конфлікту на чоловіків, жінок, хлопців та дівчат, 2017 рік
- 12 ООН Жінки, гендерний аналіз: Вплив конфлікту на чоловіків, жінок, хлопців та дівчат, 2017 рік
- 13 Відповідальність за скоєння гендерно зумовленого насильства, інформаційний бюлетень, 2016 рік
- 14 ЮНФПА, Сучасне розуміння маскулінності: ставлення чоловіків до гендерних стереотипів та насильства щодо жінок, 2018 рік
- 15 Міжнародна організація праці, Гендерна рівність на ринку праці в Україні, 2010 рік
- 16 Бурейчак, Т. «Дослідження чоловіків та маскулінності в Україні», журнал «Baltic Worlds», 2015 рік
- 17 Кластер з питань захисту, Протимінна діяльність в Україні (лютий 2018 року).
- 18 Звіт ЮНІСЕФ про гуманітарну ситуацію в Україні, січень-червень 2019 року
- 19 ЮНІСЕФ, Діти на лінії розмежування, 2017 рік
- 20 Данська рада у справах біженців – Данська група з розмінування, «Звіт про оцінку потреб дітей, які постраждали від мін/ВЗВ», 2019 рік
- 21 Індекс соціальної згуртованості та примирення ООН для східної України, Доказовий аналіз психо-соціальної адаптивності підлітків у зоні конфлікту, 2019 (використовувались дані 2017 року)
- 22 А. Адеане (Adeane, A.), новини ВВС, «Синій кит»: Що таке насправді «випробування самогубства»? <https://www.bbc.co.uk/news/blogs-trending-46505722>, 13 січня 2019 року, перевірено 8 вересня 2019 року.
- 23 ЮНІСЕФ, Діти на лінії розмежування, 2017 рік
- 24 Індекс соціальної згуртованості та примирення ООН для східної України, 2019 рік
- 25 REACH, Аналіз гуманітарних тенденцій: Підконтрольні уряду райони Донецької та Луганської областей, червень 2018 року
- 26 Кластер з питань охорони здоров'я та харчування, відповідно до Огляду гуманітарних потреб (ОГП), 2019 рік
- 27 ОКГП Україна Огляд гуманітарних потреб (ОГП), 2019
- 28 ОКГП Україна Огляд гуманітарних потреб (ОГП), 2019
- 29 Кластер з питань освіти, Напади на освіту в Україні, Звіт про ситуацію станом на 1 серпня 2019 року
- 30 REACH, Аналіз гуманітарних тенденцій: Підконтрольні уряду райони Донецької та Луганської областей, червень 2018 року
- 31 ОКГП Україна Огляд гуманітарних потреб (ОГП), 2019
- 32 С. Хаус (House, S.), Т. Магон (Mahon, T.) та С.Кавілл (Cavill, S.) «Питання гігієни під час менструального циклу». WaterAid, 2012 рік.
- 33 Індекс соціальної згуртованості та примирення ООН для східної України, Доказовий аналіз психо-соціальної адаптивності підлітків у зоні конфлікту, 2019 (використовувались дані 2017 року)
- 34 Індекс соціальної згуртованості та примирення ООН для східної України, Доказовий аналіз психо-соціальної адаптивності підлітків у зоні конфлікту, 2019 (використовувались дані 2017 року)
- 35 Організація ООН Жінки та Ромський жіночий фонд «Чіріклі», «Права ромських жінок в Україні», 2018 рік
- 36 REACH, Оцінка захисту окремих населених пунктів у контрольованих урядом районах уздовж лінії розмежування, 2019 рік
- 37 Сфера відповідальності за гендерне насильство, дайджест дослідження, доказів та навчання: Насильство серед інтимних партнерів у надзвичайних ситуаціях, 2019 рік

- 38 Відповідальність за скоєння ґендерно зумовленого насильства, інформаційний бюлетень, 2016 рік
- 39 Індекс соціальної згуртованості та примирення ООН для східної України, Доказовий аналіз психо-соціальної адаптивності підлітків у зоні конфлікту, 2019 (використовувались дані 2017 року)
- 40 М. Ярошевич (Jaroszewicz, M.), «Протягом років після анексії Криму, інтеграція внутрішньо переміщеного населення України залишається нерівномірною», Інститут міграційної політики, 19 вересня 2019 року (перевірено 26 вересня 2019 року)
- 41 Комітет з прав дитини, Заключні зауваження. CRC/C/UKR/CO/3-4, 2011
- 42 Коаліція «Права дитини в Україні», Голоси дітей: Звіт про дотримання прав дитини в Україні, 2018 рік
- 43 Слід зазначити, що ВПО не всюди радісно приймають, і деякі діти ВПО стають жертвами булінгу в нових школах. Однак дослідження припускають, що булінг може бути пов'язаним не зі статусом ВПО, а з нижчим рівнем доходу та/або тим, що вони є новачками в громаді (USE 2019).
- 44 Всесвітня організація охорони здоров'я, інформаційний бюлетень про самогубства, <https://www.bbc.co.uk/news-room/fact-sheets/detail/suicide>, 2 вересня 2019 року

Для нотаток

A series of horizontal dotted lines for writing notes, arranged in a regular grid pattern across the page.

ПОЧУЙТЕ НАС

Save the Children

Гендерні відмінності сприйняття
дівчатами та хлопцями конфлікту
на сході України

<https://www.savethechildren.ca/>
<https://ukraine.savethechildren.net/>